EUTROPII
BREVIARIUM
HISTORIAE ROMANAE.

RECENSUIT

C. H. WEISE.

NOVA EDITIO STEREOTYPA.

EUTROPII
BREVIARIUM
HISTORIAE ROMANAE.

AD

OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM

ADCURAVIT

CAR. HERM. WEISE.

NOVA EDITIO STEREOTYPA.

LIPSIAE
SUMTIBUS ET TYPIS CAROLI TAUCHNITII
1843.

PRAEFATIO.

Eutropii breviarium, primum omnino fontem, ex quo hauriendа est rerum Romanarum notitia a tironibus, ut de novo integroque recuderet bibliopola honoratissimus, eo commotus est, quod, quos antea iam novis his typis hac forma expressos emiserat autores, emtoribus perquam acceptos esse senserat. Ideo neque hunc scriptorem hoc ornatu destitutum esse voluit; in eo edendo idem consilium secutus, quod in reliquis, ut textus optimus quam emendatissime lectorum oculis subiiceretur; imprimis autem sphalmatum exturbandorum intentissima gereretur cura; idque merito, in auctore, qui inter primos a tironibus legi solet. Est enim Eutropius recentioris quidem inter Latinos aetatis; nam vixit sub imperatoribus Constantino, cui ab epistolis fuisse legitur, Iuliano, quem in Persiam comitatus est, Valenteque, cuius iussu librum ipsum composuit. Unde dictionis eius non idem potest esse genus, quod Ciceronis et Caesaris Liviive aetatis proprium fuit. Idem tamen omnem persequitur historiam populi Romani, ea usus

in narrando simplicitate, ut hac ipsa, quae non minima est in scribendo virtus, cum utilitate delectationem pariat, facilitate autem ad reliquos legendos apprime incitet. In Graecum sermonem conversus est a Lucio Capitone et a Paeanio, qui brevi post Eutropium vixisse perhibetur. Textus autem interpolatus olim multifariam fuerat a Paulo, Diacono Aquileiensi, monacho Sec. IX.; a quibus insertionibus primus eum Egnatius, deinde Schonhovius et Vinetus ex libris manuscr. vindicaverunt. Plurimum autem opis ad eum perpurgandum contulerunt antehac Verheyckius, et inter recentiores Tzchuckius, in editione maiore, anno super. sec. 96 in lucem edita; qui et in minori editione prosecutus est textus emendationem, adhibito codice Gothano seculi 8 aut 9; cuius ex lectionibus hic quoque, quae probabiliores videbantur, receptae sunt.

Scr. Lips. m. Mart. a. MDCCCXLIII.

C. H. Weise.

EUTROPII
BREVIARIUM
HISTORIAE ROMANAE.

DOMINO VALENTI MAXIMO
PERPETUO AUGUSTO.

Res Romanas ex voluntate mansuetudinis tuae, ab urbe condita ad nostram memoriam, quae in negotiis vel bellicis vel civilibus eminebant, per ordinem temporum brevi narratione collegi strictim, additis etiam his, quae in principum vita egregia exstiterunt; ut tranquillitatis tuae possit mens divina laetari, prius se illustrium virorum facta in administrando imperio secutam, quam cognosceret lectione.

LIBER PRIMUS.

Arg. Cap. 1. Urbis Romae origo Romulo conditore. 2—8. Septem regum Romanorum mores, instituta et res gestae. 9. Mutata imperii forma exacto Tarquinio Superbo, rege ultimo, et substituta consulum dignitas. 10. Bellum a Tarquinio Superbo motum, 11. Porsena, Etruscorum rege, adiuvante. Bellum cum Sabinis. 12. Dictaturae origo. 13. Populi seditio et orta inde tribunicia potestas. 14. Victoria de Volscis, qui, ante a Tarquinio Superbo victi, bellum reparaverant. 15. Coriolanus urbi, unde expulsus erat, bellum infert, Volscorum

opibus adiutus, sed matris uxorisque fletu et deprecatione superatus recedit. 16. Fabiorum pugna cum Veientibus et caedes. Census civium. 17. Quinctii Cincinnati dictatoris vitae ratio et res fortiter gestae. 18. Decemvirorum imperium. 19. Bellum cum Fidenatibus, Veientibus et Volscis. 20. Bellum Gallicum.

Cap. I. Romanum imperium, quo neque ab exordio ullum fere minus, neque incrementis toto orbe amplius humana potest memoria recordari, a Romulo exordium habet; qui Reae Silviae, Vestalis virginis, filius, et, quantum putatus est, Martis, cum Remo fratre uno partu editus est. Is cum inter pastores latrocinaretur, octodecim annos natus, urbem exiguam in Palatino monte constituit, XI. Cal. Maii, Olympiadis sextae anno tertio, post Troiae excidium, ut, qui plurimum minimumque, tradunt, trecentesimo nonagesimo quarto.

Cap. II. (I.) Condita civitate, quam ex nomine suo Romam vocavit, haec fere egit. Multitudinem finitimorum in civitatem recepit; centum ex senioribus legit, quorum consilio omnia ageret, quos senatores nominavit propter senectutem. Tum, cum uxores ipse et populus suus non haberent, invitavit ad spectaculum ludorum vicinas urbis Romae nationes, atque earum virgines rapuit. Commotis bellis propter raptarum iniuriam, Caeninenses vicit, Antemnates, Crustuminos, Sabinos, Fidenates, Veientes; haec omnia oppida urbem cingunt. Et cum orta subito tempestate non comparuisset, anno regni trigesimo septimo ad deos transisse creditus est et consecratus. Deinde Romae per quinos dies senatores imperaverunt; et his regnantibus annus unus completus est.

Cap. III. (II.) Postea [A. u. 39.] Numa Pompilius rex creatus est; qui bellum quidem nullum gessit, sed

non minus civitati, quam Romulus, profuit. Nam et leges Romanis moresque constituit; qui consuetudine proeliorum iam latrones ac semibarbari putabantur; et annum descripsit in duodecim menses, prius sine aliqua computatione confusum; et infinita Romae sacra ac templa constituit. Morbo decessit, quadragesimo tertio imperii anno.

CAP. IV. (III.) Huic successit TULLUS HOSTILIUS. [A. U. 82.] Hic bella reparavit, Albanos vicit, qui ab urbe Roma XII. milliario sunt; Veientes et Fidenates, quorum alii sexto milliario absunt ab urbe Roma, alii octavo decimo, bello superavit, urbem ampliavit, adiecto Coelio monte. Cum triginta duobus annis regnasset, fulmine ictus, cum domo sua arsit.

CAP. V. (IV.) Post hunc ANCUS MARCIUS, Numae ex filia nepos, suscepit imperium. [A. U. 114.] Contra Latinos dimicavit; Aventinum montem civitati adiecit, et Ianiculum; apud ostium Tiberis civitatem supra mare sexto decimo milliario ab urbe Roma condidit. Vigesimo quarto anno imperii morbo periit.

CAP. VI. (V.) Deinde regnum PRISCUS TARQUINIUS accepit. [A. U. 138.] Hic numerum senatorum duplicavit; circum Romae aedificavit; ludos Romanos instituit, qui ad nostram memoriam permanent. Vicit idem etiam Sabinos, et non parum agrorum, sublatum iisdem, urbis Romae territorio adiunxit, primusque triumphans urbem intravit. Muros fecit et cloacas; Capitolium inchoavit. Trigesimo octavo imperii anno per Anci filios occisus est, regis eius, cui ipse successerat.

CAP. VII. (VI.) Post hunc SERVIUS TULLIUS suscepit imperium, [A. U. 176.] genitus ex nobili femina, captiva tamen et famula. Hic quoque Sabinos subegit; montes tres, Quirinalem, Viminalem, Esquilinum, urbi

A 2

adiunxit; fossas circa murum duxit. Primus omnium censum ordinavit, qui adhuc per orbem terrarum incognitus erat. Sub eo Roma, omnibus in censum delatis, habuit capitum LXXXIII millia civium Romanorum cum his, qui in agris erant. Occisus est XLV imperii anno, scelere generi sui Tarquinii, filii eius regis, cui ipse successerat, et filiae, quam Tarquinius habebat uxorem.

CAP. VIII. (VII.) LUCIUS TARQUINIUS SUPERBUS, [A. U. 220.] septimus atque ultimus regum, Volscos, quae gens ad Campaniam euntibus non longe ab urbe est, vicit; Gabios civitatem et Suessam Pometiam subegit; cum Tuscis pacem fecit, et templum Iovi in Capitolio aedificavit. Postea ardeam oppugnans, in octavo decimo milliario ab urbe positam civitatem, imperium perdidit. Nam cum filius eius, et ipse Tarquinius iunior, nobilissimam feminam Lucretiam, eandemque pudicissimam, Collatini uxorem, stuprasset, eaque de iniuria marito et patri et amicis questa fuisset, in omnium conspectu se occidit. Propter quam causam Brutus, parens et ipse Tarquinii, populum concitavit, et Tarquinio ademit imperium. Mox exercitus quoque eum, qui civitatem Ardeam cum ipso rege oppugnabat, reliquit, veniensque ad urbem rex, portis clausis, exclusus est. Cumque imperasset annos viginti quinque, cum uxore et liberis suis fugit. Ita Romae regnatum est per septem reges annis ducentis quadraginta tribus, cum adhuc Roma, ubi plurimum, vix usque ad quintum decimum milliarium possideret.

CAP. IX. (VIII.) Hinc CONSULES coepere pro uno rege duo hac causa creari, ut, si unus malus esse voluisset, alter eum, habens potestatem similem, coërceret. Et placuit, ne imperium longius, quam annuum habe-

rent, ne per diuturnitatem potestatis insolentiores redderentur, sed civiles semper essent, qui se post annum scirent futuros esse privatos. Fuerunt igitur anno primo, [A. U. 245.] expulsis regibus, Coss. L. Iunius Brutus, qui maxime egerat, ut Tarquinius pelleretur, et Tarquinius Collatinus, maritus Lucretiae. Sed Tarquinio Collatino statim sublata dignitas est. Placuerat enim, ne quisquam in urbe maneret, qui Tarquinius vocaretur. Ergo accepto omni patrimonio suo, ex urbe migravit, et loco ipsius factus est Valerius Publicola consul. (IX.) Commovit tamen bellum urbi Romae rex Tarquinius, qui fuerat expulsus, et collectis multis gentibus, ut in regnum posset restitui, dimicavit.

Cap. X. In prima pugna Brutus consul et Aruns, Tarquinii filius, invicem se occiderunt. Romani tamen ex ea pugna victores recesserunt. Brutum Romanae matronae, defensorem pudicitiae suae, quasi communem patrem, per annum luxerunt. Valerius Publicola [A. U. 246.] Sp. Lucretium Tricipitinum collegam sibi fecit, Lucretiae patrem; quo morbo mortuo, iterum Horatium Pulvillum collegam sibi sumsit. Ita primus annus quinque consules habuit, cum Tarquinius Collatinus urbe cessisset propter nomen, Brutus proelio perisset, Sp. Lucretius morbo mortuus esset.

Cap. XI. (X.) Secundo quoque anno iterum Tarquinius, ut reciperetur in regnum, bellum Romanis intulit, auxilium ei ferente Porsena, Tusciae rege; et Romam paene cepit. Verum tunc quoque victus est. Tertio anno [A. U. 247.] post reges exactos Tarquinius, cum suscipi non posset in regnum, neque ei Porsena, qui pacem cum Romanis fecerat, auxilium praestaret, Tusculum se contulit, quae civitas non longe ab urbe est, atque ibi per quatuordecim annos privatus cum

uxore consenuit. Quarto anno [A. U. 248.] post reges exactos, cum Sabini Romanis bellum intulissent, victi sunt, et de his est triumphatum. Quinto anno Valerius ille, Bruti collega et quater Cos. fataliter mortuus est, [A. U. 249.] adeo pauper, ut, collatis a populo nummis, sumtum habuerit sepulturae; quem matronae, sicut Brutum, annum luxerunt.

CAP. XII. (XI.) Nono anno post reges exactos, [A. U. 253.] cum gener Tarquinii, ad iniuriam soceri vindicandam, ingentem collegisset exercitum, nova Romae dignitas est creata, quae DICTATURA appellatur, maior quam consulatus. Eodem anno etiam MAGISTER EQUITUM factus est, qui dictatori obsequeretur. Neque quidquam similius potest dici, quam dictatura antiqua, huic imperii potestati, quam nunc tranquillitas vestra habet; maxime cum Augustus quoque Octavianus, de quo postea dicemus, et ante eum Caius Caesar sub dictaturae nomine atque honore regnaverint. Dictator autem Romae primus fuit Lartius; magister equitum primus Sp. Cassius.

CAP. XIII. (XII.) Sexto decimo anno post reges exactos [A. U. 260.] seditionem populus Romae fecit, tanquam a senatu atque consulibus premeretur. Tum et ipse sibi TRIBUNOS PLEBIS, quasi proprios iudices et defensores, creavit, per quos contra senatum et consules tutus esse posset.

CAP. XIV. Sequenti anno [A. U. 261.] Volsci bellum reparaverunt, et, victi acie, etiam Coriolos civitatem, quam habebant optimam, perdiderunt.

CAP. XV. (XIII.) Octavo decimo anno post eiectos reges [A. U. 262.] expulsus ex urbe Q. Marcius, dux Romanorum, qui Coriolos ceperat, Volscorum civitatem, ad ipsos Volscos contendit iratus; et auxilia contra Ro-

manos accepit, Romanosque saepe vicit. Usque ad quintum milliarium urbis accessit, oppugnaturus etiam patriam, legatis, qui pacem petebant, repudiatis, nisi ad eum mater Veturia et uxor Volumnia ex urbe venissent, quarum fletu et deprecatione superatus, removit exercitum. Atque hic secundus post Tarquinium fuit, qui dux contra patriam suam esset.

Cap. XVI. (XIV.) Caesone Fabio et Tito Virginio Coss. [A. U. 275.] trecenti nobiles homines, qui ex Fabia familia erant, contra Veientes bellum soli susceperunt, promittentes senatui et populo, per se omne certamen implendum. Itaque profecti omnes nobiles, et qui singuli magnorum exercituum duces esse deberent, in proelio conciderunt. Unus omnino superfuit ex tanta familia, qui propter aetatem puerilem duci non potuerat ad pugnam. Post haec census in urbe habitus est, et inventa sunt civium capita CXIX millia, CCCXIX.

Cap. XVII. (XV.) Sequenti anno, cum in Algido monte, ab urbe duodecimo ferme milliario, Romanus obsideretur exercitus, L. Quinctius Cincinnatus dictator est factus, [A. U. 296.] qui agrum quatuor iugerum possidens, manibus suis colebat. Is cum in opere et arans esset inventus, sudore deterso, togam praetextam accepit, et, caesis hostibus, liberavit exercitum.

Cap. XVIII. (XVI.) Anno CCC et altero ab urbe condita imperium consulare cessavit, et pro duobus Coss. decem facti sunt, qui summam potestatem haberent, Decemviri nominati. Sed cum primo anno bene egissent, secundo unus ex iis, Appius Claudius, Virginii cuiusdam, qui honestis iam stipendiis contra Latinos in monte Algido militabat, filiam virginem corrumpere voluit; quam pater occidit, ne stuprum a decemviro sustineret, et regressus ad milites, movit

tumultum. Sublata est decemviris potestas, ipsique damnati sunt.

CAP. XIX. (XVII.) Anno trecentesimo decimo quinto ab urbe condita, Fidenates contra Romanos rebellaverunt. Auxilium his praestabant Veientes, et rex Veientium Tolumnius. Quae ambae civitates tam vicinae urbi sunt, ut Fidenae sexto, Veientes XVIII milliario absint. Coniunxerunt se his et Volsci. Sed Mamerco Aemilio dictatore et L. Quinctio Cincinnato, magistro equitum, victi, etiam regem perdiderunt. Fidenae captae et excisae.

CAP. XX. (XVIII.) Post XX deinde ànnos Veientani rebellaverunt. Dictator contra ipsos missus est Furius Camillus, qui primum [A. U. 349.] eos vicit acie; mox etiam civitatem diu obsidens cepit, [A. U. 359.] antiquissimam Italiae atque ditissimam. Post eam cepit et Faliscos, non minus nobilem civitatem; [A. U. 361.] sed commota est ei invidia, quasi praedam male divisisset, damnatusque ob eam causam, et expulsus civitate est. Statim Galli Senones ad urbem venerunt, [A. U. 364.] et victos Romanos undecimo milliario a Roma apud flumen Alliam secuti, etiam urbem occuparunt; neque defendi quidquam, nisi Capitolium, potuit. Quod cum diu obsedissent, et iam Romani fame laborarent, a Camillo, qui in vicina civitate exsulabat, Gallis superventum est, gravissimeque victi sunt. [A. U. 365.] Postea tamen, accepto etiam auro, ne Capitolium obsiderent, recesserunt; sed secutus eos Camillus ita cecidit, ut et aurum, quod his datum fuerat, et omnia, quae ceperant, militaria signa revocaret. [A. U. 365.] Ita tertio triumphans urbem ingressus est, et appellatus secundus Romulus, quasi et ipse patriae conditor.

LIBER SECUNDUS.

Arg. Cap. 1. Tribuni militares consulari potestate pro duobus consulibus creantur. Camillus Volscos, Aequos et Sutrinos, 2. Quinctius Cincinnatus Praenestinos vincit. 3. In locum Tribunorum militarium consulari potestate succedunt consules instaurati. 4. Camilli mors et laus. 5. Gallorum in Italiam irruentium fuga. 6. Census iterum habetur. M. Valerius Corvus in duello Gallum vincit. 7. Bellum contra Latinos prospere gestum. 8. 9. Variae Samnitium clades, quibus diuturnum illud bellum sublatum est. 10. Victoria de Gallis illorumque sociis Tuscis et Samnitibus. 11 — 14. Bellum Tarentinum et cum Pyrrho, Epiri rege, Italis multis sociis. 15. Ptolemaeus Aegypti rex legatos Romam mittit. 16. Picentes vincuntur 17. et Sallentini. 18 — 28. Census civium. Bellum Punicum primum eiusque diversae vices.

Cap. I. Anno trecentesimo sexagesimo quinto ab urbe condita, post captam autem primo, dignitates mutatae sunt, et pro duobus Coss. facti Tribuni militares consulari potestate. [a. u. 365.] Hinc iam coepit Romana res crescere. Nam Camillus eo anno Volscorum civitatem, quae per septuaginta annos bellum gesserat, vicit, et Aequorum urbem, et Sutrinorum, omnibus deletis eorum exercitibus, occupavit, et tres simul triumphos egit.

Cap. II. Titus etiam Quinctius Cincinnatus Praenestinos, qui usque ad urbis Romae portas cum bello

venerant, persecutus, ad flumen Alliam vicit; [A. U. 375.] octo civitates, quae sub ipsis agebant, Romanis adiunxit; ipsam Praenestem aggressus, in deditionem accepit; quae omnia ab eo gesta sunt viginti diebus, triumphusque ipsi decretus.

CAP. III. Verum dignitas Tribunorum militarium non diu perseveravit. Nam post aliquantum nullos placuit fieri, [A. U. 379.] et quadriennium ita in urbe fluxit, ut potestates ibi maiores non essent. Resumserunt tamen [A. U. 383.] Tribuni militares consulari potestate iterum dignitatem, et triennio perseveraverunt. Rursus consules facti. [A. U. 586.]

CAP. IV. (II.) L. Genucio, et Q. Servilio Coss. mortuus est Camillus; [A. U. 390.] honor ei secundus post Romulum delatus est.

CAP. V. T. Quinctius dictator adversus Gallos, qui ad Italiam venerant, missus est. [A. U. 394.] Hi ab urbe quarto milliario trans Anienem fluvium consederant. Ibi nobilissimus de senatoribus iuvenis T. Manlius provocantem Gallum, ad singulare certamen progressus, occidit, et sublato torque aureo, colloque suo imposito, in perpetuum Torquati et sibi et posteris cognomen accepit. Galli fugati sunt; mox per C. Sulpitium dictatorem etiam victi. [A. U. 394.] Non multo post a. C. Marcio Tusci victi sunt; VIII millia captivorum ex his in triumphum ducti.

CAP. VI. (III.) Census iterum habitus est. [A. U. 404.) Et cum Latini, qui a Romanis subacti erant, milites praestare nollent, ex Romanis tantum tirones lecti sunt, factaeque legiones decem; [A. U. 406.] qui modus sexaginta, vel amplius, armatorum millia efficiebat. Parvis adhuc Romanis rebus, tanta tamen in re militari virtus erat. Quae cum profectae essent adversus Gal-

los, duce L. Furio, quidam ex Gallis unum ex Romanis, qui esset optimus, provocavit. Tum se M. Valerius tribunus militum obtulit, et cum processisset armatus, corvus ei supra dextrum brachium sedit. Mox commissa adversus Gallum pugna, idem corvus alis et unguibus Galli oculos verberavit, ne rectum posset adspicere. Ita a tribuno Valerio interfectus, non solum victoriam ei, sed etiam nomen dedit. Nam postea idem Corvus est dictus. Ac propter hoc meritum annorum trium et viginti Cos. est factus.

Cap. VII. Latini, qui noluerant milites dare, hoc quoque a Romanis exigere coeperunt, ut unus consul ex eorum, alter ex Romanorum populo crearetur. [A. U. 415.] Quod cum esset negatum, bellum contra eos susceptum est, et ingenti pugna superati sunt; ac de his perdomitis triumphatum est. [A. U. 417.] Statuae consulibus ob meritum victoriae in Rostris positae sunt. Eo anno etiam Alexandria ab Alexandro Macedone condita est.

Cap. VIII. Iam Romani potentes esse coeperunt. Bellum enim in centesimo et tricesimo fere milliario apud Samnitas gerebatur, qui medii sunt inter Picenum, Campaniam et Apuliam. L. Papirius Cursor cum honore dictatoris ad id bellum profectus est. [A. U. 430.] Qui cum Romam redisset, Q. Fabio Maximo, magistro equitum, quem apud exercitum reliquit, praecepit, ne se absente pugnaret. Ille, occasione reperta, felicissime dimicavit, et Samnitas delevit. Ob quam rem a dictatore capitis damnatus, quod se vetante pugnasset, ingenti favore militum et populi liberatus est; tanta Papirio seditione commota, ut paene ipse interficeretur.

Cap. IX. Postea [A. U. 433.] Samnites Romanos, T. Veturio et Sp. Postumio Coss. apud Furculas Caudinas

angustiis locorum conclusos, ingenti dedecore vicerunt, et sub iugum miserunt. Pax tamen a senatu et populo soluta est, quae cum ipsis propter necessitatem facta fuerat. Postea [A. U. 434.] Samnites victi sunt a L. Papirio consule: septem millia eorum sub iugum missa. Papirius de Samnitibus triumphavit. Eo tempore Appius Claudius censor Aquam Claudiam induxit, et viam Appiam stravit. [A. U. 447.] Samnites, reparato bello, Q. Fabium Maximum vicerunt, tribus millibus hominum occisis. [A. U. 462.] Postea, cum pater ei Fabius Maximus legatus datus fuisset, et Samnitas vicit, et plurima eorum oppida cepit. Deinde P. Cornelius Rufinus, Manius Curius Dentatus, ambo Coss. contra Samnitas missi, ingentibus proeliis eos confecere. Tum bellum cum Samnitibus per annos novem et XL. actum sustulerunt; neque ullus hostis fuit intra Italiam, qui Romanam virtutem magis fatigaverit.

Cap. X. Interiectis aliquot annis, [A. U. 469.] iterum se Gallorum copiae contra Romanos Tuscis Samnitibusque iunxerunt; sed cum Romam tenderent, a Cn. Cornelio Dolabella Cos. deletae sunt.

Cap. XI. (VI.) Eodem tempore [A. U. 471.] Tarentinis, qui iam in ultima Italia sunt, bellum indictum est, qui legatis Romanorum iniuriam fecissent. Hi Pyrrhum, Epiri regem, contra Romanos auxilium poposcerunt, qui ex genere Achillis originem trahebat. Is mox ad Italiam venit, tumque primum Romani cum transmarino hoste dimicaverunt. Missus est contra eum consul P. Valerius Laevinus, qui, cum exploratores Pyrrhi cepisset, iussit eos per castra duci, ostendi omnem exercitum, tumque dimitti, ut renunciarent Pyrrho, quaecunque a Romanis agerentur. Commissa mox pugna, cum iam Pyrrhus fugeret, elephantorum

auxilio vicit, quos incognitos Romani expaverunt; sed nox proelio finem dedit. Laevinus tamen per noctem fugit. Pyrrhus Romanos mille octingentos cepit, eosque summo honore tractavit; occisos sepelivit. Quos cum adverso vulnere et truci vultu etiam mortuos iacere vidisset, tulisse ad coelum manus dicitur, cum hac voce: *se totius orbis dominum esse potuisse, si tales sibi milites contigissent.*

Cap. XII. (VII.) Postea [A. U. 472.] Pyrrhus, iunctis sibi Samnitibus, Lucanis, Bruttiisque, Romam perrexit, omnia ferro ignique vastavit, Campaniam depopulatus est, atque ad Praenestem venit milliario ab urbe octavo decimo. Mox terrore exercitus, qui cum consule sequebatur, in Campaniam se recepit. Legati ad Pyrrhum de redimendis captivis missi, ab eo honorifice suscepti sunt; captivos sine pretio Romam misit. Unum ex legatis Romanorum, Fabricium, sic admiratus est, ut, cum eum pauperem esse cognovisset, quarta parte regni promissa, sollicitare voluerit, ut ad se transiret; contemptusque a Fabricio est. Quare cum Pyrrhus ingenti Romanorum admiratione teneretur, legatum misit, qui pacem aequis conditionibus peteret, praecipuum virum, Cineam nomine, ita ut Pyrrhus partem Italiae, quam iam armis occupaverat, obtineret.

Cap. XIII. Pax displicuit, remandatumque Pyrrho a senatu est, eum cum Romanis, nisi ex Italia recessisset, pacem habere non posse. Tum Romani iusserunt captivos omnes, quos Pyrrhus reddiderat, infames haberi, quod armati capi potuissent, nec ante eos ad veterem statum reverti, quam si binorum hostium occisorum spolia retulissent. Ita legatus Pyrrhi reversus est. A quo cum quaereret Pyrrhus, *qualem Romam comperisset?* Cineas dixit: *regum se patriam vidisse;*

scilicet tales illic fere omnes, qualis unus Pyrrhus apud Epirum et reliquam Graeciam putaretur. (VIII.) Missi sunt contra Pyrrhum duces P. Sulpicius et Decius Mus, consules. [A. U. 473.] Certamine commisso Pyrrhus vulneratus est, elephanti interfecti, XX millia caesa hostium, et ex Romanis tantum quinque millia. Pyrrhus Tarentum fugatus.

CAP. XIV. Interiecto anno [A. U. 474.] contra Pyrrhum Fabricius est missus, qui prius inter legatos sollicitari non potuerat, quarta parte regni promissa. Tum, cum vicina castra ipse et rex haberent, medicus Pyrrhi ad eum nocte venit, promittens, se veneno Pyrrhum occisurum, si sibi aliquid polliceretur; quem Fabricius vinctum reduci iussit ad dominum, Pyrrhoque dici, quae contra caput eius medicus spopondisset. Tunc rex admiratus eum, dixisse fertur: *Ille est Fabricius, qui difficilius ab honestate, quam sol a cursu suo averti potest.* Tum rex ad Siciliam profectus est; Fabricius, victis Samnitibus et Lucanis, triumphavit. [A. U. 475.] Coss. deinde, Curius Dentatus et Cornelius Lentulus, adversus Pyrrhum missi sunt; [A. U. 477.] Curius contra eum pugnavit, exercitum eius cecidit, ipsum Tarentum fugavit, castra cepit. Ea die caesa hostium XXIII millia. Curius in consulatu triumphavit; primus Romam elephantos quatuor duxit. [A. U. 478.] Pyrrhus etiam a Tarento mox recessit, et apud Argos, Graeciae civitatem, occisus est.

CAP. XV. (IX.) C. Fabio Licino et C. Claudio Canina Coss. anno urbis conditae CCCCLXXIX, legati Alexandrini, a Ptolemaeo missi, Romam venere, et a Romanis amicitiam, quam petierant, obtinuerunt.

CAP. XVI. Quinto Ogulnio, C. Fabio Pictore Coss. [A. U. 483.] Picentes bellum commovere, et ab insequen-

tibus Coss. P. Sempronio, Appio Claudio, [A. U. 484.] victi sunt; et de his triumphatum est. Conditae a Romanis civitates, Ariminum in Gallia, et Beneventum in Samnio.

CAP. XVII. M. Atilio Regulo, L. Iulio Libone Coss. [A. U. 485.] Sallentinis in Apulia bellum indictum est, captique sunt cum civitate simul Brundisini, et de his triumphatum est. [A. U. 486.]

CAP. XVIII. (X.) Anno CCCCLXXXVIII cum iam clarum urbis Romae nomen esset, arma tamen extra Italiam mota non fuerant. Ut igitur cognosceretur, quae copiae Romanorum essent, census est habitus; inventa sunt civium capita CCXCII millia CCCXXXIV; quanquam a condita urbe nunquam bella cessassent. Et contra Afros bellum susceptum est primum, Appio Claudio, Q. Fulvio Coss. In Sicilia contra eos pugnatum est, et Appius Claudius de Afris et rege Siciliae Hierone triumphavit.

CAP. XIX. Insequenti anno, [A. U. 489.] Valerio Maximo et M'. Otacilio Coss. in Sicilia a Romanis res magnae gestae sunt. Tauromenitani, Catinenses et praeterea quinquaginta civitates in fidem acceptae sunt. Tertio anno in Sicilia contra Hieronem bellum patratum est. Is cum omni nobilitate Syracusanorum pacem a Romanis impetravit, deditque argenti talenta ducenta. Afri in Sicilia victi sunt, et de his secundo Romae triumphatum est. [A. U. 490.]

CAP. XX. Quinto anno [A. U. 492.] belli Punici, quod contra Afros agebatur, primum Romani C. Duilio et Cn. Cornelio Asina Coss. in mari dimicaverunt, paratis navibus rostratis, quas Liburnas vocant. Consul Cornelius fraude deceptus est. Duilius, commisso proelio, Carthaginiensium ducem vicit, XXXI naves

cepit, XIV mersit, VII millia hostium cepit, III millia occidit. Neque ulla victoria Romanis gratior fuit, quod, invicti terra, iam etiam mari plurimum possent. C. Aquillio Floro, L. Scipione Coss. [A. U. 493.] Scipio Corsicam et Sardiniam vastavit, multa millia inde captivorum abduxit, triumphum egit.

Cap. XXI. (XI.) L. Manlio Vulsone, M. Atilio Regulo Coss. [A. U. 496.] bellum in Africam translatum est; contra Hamilcarem, Carthaginiensium ducem, in mari pugnatum, victusque est. Nam perditis LXIV navibus, retro se recepit. Romani XXII amiserunt. Sed cum in Africam transissent, primam Clypeam, Africae civitatem, in deditionem acceperunt. Consules usque ad Carthaginem processerunt, multisque vastatis, Manlius victor Romam rediit, et XXVII millia captivorum reduxit; Atilius Regulus in Africa remansit. Is contra Afros aciem instruxit; contra tres Carthaginiensium duces dimicans, victor fuit; XVIII millia hostium cecidit, quinque millia cum XVIII elephantis cepit; LXXIV civitates in fidem accepit. Tum victi Carthaginienses pacem a Romanis petierunt; quam cum Regulus nollet, nisi durissimis conditionibus, dare, Afri auxilium a Lacedaemoniis petierunt; et duce Xanthippo, qui a Lacedaemoniis missus fuerat, Romanorum dux Regulus victus est ultima pernicie. Nam duo millia tantum ex omni Romano exercitu refugerunt; quingenti cum imperatore Regulo capti sunt; XXX millia occisa; Regulus ipse in catenas coniectus.

Cap. XXII. (XII.) M. Aemilio Paullo, Servio Fulvio Nobiliore Coss. [A. U. 497.] ambo Romani consules ad Africam profecti sunt cum trecentarum navium classe; primum Afros navali certamine superant. Aemilius consul centum et quatuor naves hostium demersit;

triginta cum pugnatoribus cepit; XV millia hostium aut occidit, aut cepit; militem suum ingenti praeda ditavit. Et subacta Africa tum fuisset, nisi tanta fames fuisset, ut diutius exspectare exercitus non posset. Consules, cum victrici classe redeuntes, circa Siciliam naufragium passi sunt, et tanta tempestas fuit, ut ex quadringentis sexaginta quatuor navibus octoginta servari vix potuerint. Neque ullo tempore tanta maritima tempestas audita est. Romani tamen statim ducentas naves reparaverunt, neque in aliquo animus his infractus fuit.

Cap. XXIII. (XIII.) Cn. Servilius Caepio et C. Sempronius Blaesus Coss. [A. u. 499.] cum ducentis sexaginta navibus ad Africam profecti sunt; aliquot civitates ceperunt; praedam ingentem reducentes, naufragium passi sunt. Itaque cum continuae calamitates Romanis displicerent, decrevit Senatus, ut a maritimis proeliis recederetur, et tantum sexaginta naves ad praesidium Italiae salvae essent.

Cap. XXIV. L. Caecilio Metello, C. Furio Pacilo Coss. [A. u. 501.] Metellus in Sicilia Afrorum ducem, cum CXXX elephantis et magnis copiis venientem, superavit, XX millia hostium cecidit, XXVI elephantos cepit, reliquos errantes per Numidas, quos in auxilium habebat, collegit et Romam deduxit ingenti pompa, cum CXXX elephantorum numerus omnia itinera compleret.

Cap. XXV. (XIV.) Post haec mala Carthaginienses Regulum ducem, quem ceperant, petierunt, ut Romam proficisceretur, et pacem a Romanis obtineret, ac permutationem captivorum faceret. Ille Romam cum venisset, inductus in senatum, nihil quasi Romanus egit, dixitque, *se ex illa die, qua in potestatem Afrorum*

venisset, Romanum esse desiisse. Itaque et uxorem a complexu removit, et senatui suasit, ne pax cum Poenis fieret; *illos enim, fractos tot casibus, spem nullam habere: se tanti non esse, ut tot millia captivorum propter unum se, et senem, et paucos, qui ex Romanis capti fuerant, redderentur.* Itaque obtinuit. Nam Afros, pacem petentes, nullus admisit; ipse Carthaginem rediit, offerentibusque Romanis, ut eum Romae tenerent, negavit, se in ea urbe mansurum, in qua, postquam Afris servierat, dignitatem honesti civis habere non posset. Regressus igitur ad Africam, omnibus suppliciis exstinctus est.

Cap. XXVI. (XV.) P. Claudio Pulchro, L. Iunio Coss. [A. U. 503.] Claudius contra auspicia pugnavit, et a Carthaginiensibus victus est. Nam ex CCXX navibus cum XXX fugit, nonaginta cum pugnatoribus captae sunt, demersae ceterae. Alius quoque consul classem naufragio amisit, exercitum tamen salvum habuit, quia vicina litora erant.

Cap. XXVII. (XVI.) C. Lutatio Catulo, A. Postumio Albino Coss. [A. U. 510.] anno belli Punici XXIII, Catulo bellum contra Afros commissum est. Profectus est cum CCC navibus in Siciliam. Afri contra ipsum CCCC paraverunt. Nunquam in mari tantis copiis pugnatum est. Lutatius Catulus navem aeger adscendit; vulneratus enim in pugna superiore fuerat. Contra Lilybaeum, civitatem Siciliae, pugnatum est ingenti virtute Romanorum. Nam LXXIII Carthaginiensium naves captae sunt, CXXV demersae, XXXII millia hostium capta, XIII occisa; infinitum auri argentique pondus in potestatem Romanorum redactum. Ex classe Romana XII naves demersae. Pugnatum est VI. Idus Martias. Statim Carthaginienses pacem petierunt, tri-

butaque est eis pax; captivi Romanorum, qui tenebantur a Carthaginiensibus, redditi sunt. Etiam Carthaginienses petierunt, ut redimi eos captivos liceret, quos ex Afris Romani tenebant. Senatus iussit sine pretio dari eos, qui in publica custodia essent. Qui autem a privatis tenerentur, ut, pretio dominis reddito, Carthaginem redirent; atque id pretium ex fisco magis, quam a Carthaginiensibus solveretur.

Cap. XXVIII. Q. Lutatius, A. Manlius Coss. creati, [A. U. 511.] bellum Faliscis intulerunt, quae civitas Italiae opulenta quondam fuit: quod ambo Coss. intra sex dies, quam venerant, transegerunt, XV millibus hostium caesis; ceteris pace concessa, agro tamen ex medietate sublato.

LIBER TERTIUS.

Arg. Cap. 1. Ptolemaeus Aegypti rex promissa a Romanis auxilia in bello contra Antiochum, Syriae regem, recusat. Hiero, Siciliae rex, ludos spectatum Romam venit. 2. Bellum Ligusticum feliciter gestum, metusque Punici sublatus. 3. Otium per orbem Romanum. 4. Bellum Illyricum. 5. 6. Clades Gallorum in Italiam irrumpentium. 7 — 23. Bellum Istricum et Punicum secundum, variis regionibus et rerum vicissitudinibus gestum.

Cap. I. Finito igitur Punico bello, quod per XXIII annos tractum est, Romani iam clarissima gloria noti,

legatos ad Ptolemaeum, Aegypti regem, miserunt, auxilia promittentes, quia rex Syriae Antiochus ei bellum intulerat. Ille gratias Romanis egit, auxilia non accepit; iam enim fuerat pugna transacta. Eodem tempore potentissimus rex Siciliae Hiero Romam venit ad ludos spectandos, et ducenta millia modiorum tritici populo donum exhibuit.

CAP. II. L. Cornelio Lentulo, Fulvio Flacco Coss. [A. U. 515.] quibus Hiero Romam venerat, etiam contra Ligures intra Italiam bellum gestum est, et de his triumphatum. Carthaginienses tum bellum reparare tentabant, Sardinienses, qui ex conditione pacis Romanis parere debebant, ad rebellandum impellentes. Venit tamen legatio Carthaginiensium Romam, et pacem impetravit.

CAP. III. T. Manlio Torquato, C. Atilio Bulbo Coss. [A. U. 517.] de Sardis triumphatum est, et, pace omnibus locis facta, Romani nullum bellum habuerunt; quod his post Romam conditam semel tantum, Numa Pompilio regnante, contigerat.

CAP. IV. L. Postumius Albinus, Cn. Fulvius Centumalus Coss. [A. U. 523.] bellum contra Illyrios gesserunt, et multis civitatibus captis, etiam reges in deditionem acceperunt. Ac tum primum de Illyriis triumphatum est. [A. U. 524.]

CAP. V. (II.) L. Aemilio Cos. ingentes Gallorum copiae Alpes transierunt. [A. U. 527.] Sed pro Romanis tota Italia consensit, traditumque est a Fabio historico, qui ei bello interfuit, DCCC millia hominum parata ad id bellum fuisse. Sed res per Cos. tantum prospere gesta est; XL millia hostium interfecta sunt, et triumphus Aemilio decretus.

Cap. VI. Aliquot deinde annis post contra Gallos intra Italiam pugnatum est, finitumque est bellum M. Claudio Marcello, Cn. Cornelio Scipione Coss. [a. u. 530.] Tunc Marcellus cum parva manu equitum dimicavit, et regem Gallorum, Virdomarum nomine, manu sua occidit. Postea cum collega ingentes copias Gallorum peremit, Mediolanum expugnavit, grandem praedam Romam pertulit; ac triumphans Marcellus spolia Galli, stipiti imposita, humeris suis vexit.

Cap. VII. M. Minucio Rufo, P. Cornelio Coss. [a. u. 531.] Istris bellum illatum est, quia latrocinati navibus Romanorum fuerant, quae frumenta exhibebant, perdomitique sunt omnes. [a. u. 334.] (III.) Eodem anno bellum Punicum secundum Romanis illatum est per Hannibalem, Carthaginiensium ducem, qui Saguntum Hispaniae civitatem, Romanis amicam, oppugnare aggressus est, annum agens vicesimum aetatis, copiis congregatis CL millium. Huic Romani per legatos denunciaverunt, ut bello abstineret. Is legatos admittere noluit. Romani etiam Carthaginem miserunt, ut mandaretur Hannibali, ne bellum contra socios populi Romani gereret. Dura responsa a Carthaginiensibus reddita. Saguntini interea fame victi sunt; captique ab Hannibale ultimis poenis afficiuntur.

Cap. VIII. Tum P. Cornelius Scipio cum exercitu in Hispaniam profectus est, Tiberius Sempronius in Siciliam; bellum Carthaginiensibus indictum est. (IV.) Hannibal, relicto in Hispania fratre Hasdrubale, Pyrenaeum transiit; Alpes, adhuc ea parte invias, sibi patefecit. Traditur, ad Italiam LXXX millia peditum, et XX millia equitum, septem et XXX elephantos adduxisse. Interea multi Ligures et Galli Hannibali se coniunxerunt. Sempronius Gracchus, cognito ad Italiam

Hannibalis adventu, ex Sicilia exercitum Ariminum traiecit.

Cap. IX. P. Cornelius Scipio Hannibali primus occurrit; commisso proelio, fugatis suis, ipse vulneratus in castra rediit. Sempronius Gracchus et ipse confligit apud Trebiam amnem. Is quoque vincitur. Hannibali multi se in Italia dediderunt. Inde ad Tusciam veniens Hannibal Flaminio consuli occurrit: ipsum Flaminium interemit. [A. U. 535.] Romanorum XXV millia caesa sunt, ceteri diffugerunt. Missus adversus Hannibalem postea a Romanis Q. Fabius Maximus. Is eum, differendo pugnam, ab impetu fregit; mox inventa occasione vicit.

Cap. X. (V.) Quingentesimo et quadragesimo anno a condita urbe L. Aemilius Paullus, P. Terentius Varro contra Hannibalem mittuntur, Fabioque succedunt; qui Fabius ambos Coss. monuit, ut Hannibalem, calidum et impatientem ducem, non aliter vincerent, quam proelium differendo. Verum cum impatientia Varronis consulis, contradicente consule altero, apud vicum, qui Cannae appellatur, in Apulia pugnatum esset, ambo Coss. ab Hannibale vincuntur. In ea pugna III millia Afrorum pereunt, magna pars de exercitu Hannibalis sauciatur; nullo tamen Punico bello Romani gravius accepti sunt. Periit enim in eo Aemilius Paullus consul; consulares aut praetorii XX, senatores capti aut occisi XXX, nobiles viri CCC, militum XL millia, equitum III millia et quingenti. In quibus malis nemo tamen Romanorum pacis mentionem habere dignatus est. Servi, quod nunquam ante, manumissi et milites facti sunt.

Cap. XI. (VI.) Post eam pugnam multae Italiae civitates, quae Romanis paruerant, se ad Hannibalem

transtulerunt. Hannibal Romanis obtulit, ut captivos redimerent; responsumque est a senatu, eos cives non esse necessarios, qui, cum armati essent, capi potuissent. Ille omnes postea variis suppliciis interfecit, et tres modios aureorum annulorum Carthaginem misit, quos e manibus equitum Romanorum, senatorum et militum detraxerat. Interea in Hispania, ubi frater Hannibalis Hasdrubal remanserat cum magno exercitu, ut eam totam Afris subigeret, a duobus Scipionibus, Romanis ducibus, vincitur, perditque in pugna XXXV millia hominum. Ex his capiuntur X millia; occiduntur XXV. Mittuntur ei a Carthaginiensibus ad reparandas vires XII millia peditum, IV millia equitum, XX elephanti.

Cap. XII. (VII.) Anno quarto post, quam in Italiam Hannibal venit, M. Claudius Marcellus Cos. [A. U. 537.] apud Nolam, civitatem Campaniae, contra Hannibalem bene pugnavit. Hannibal multas civitates Romanorum per Apuliam, Calabriam et Bruttios occupavit; quo tempore etiam rex Macedoniae Philippus ad eum legatos misit, promittens auxilia contra Romanos sub hac conditione, ut, deletis Romanis, ipse quoque contra Graecos ab Hannibale auxilia acciperet. Captis igitur legatis Philippi et re cognita, Romani in Macedoniam M. Valerium Laevinum ire iusserunt; in Sardiniam T. Manlium Torquatum proconsulem. Nam etiam ea sollicitata ab Hannibale Romanos deseruerat.

Cap. XIII. Ita uno tempore quatuor locis pugnabatur: in Italia contra Hannibalem; in Hispaniis contra fratrem eius Hasdrubalem; in Macedonia contra Philippum; in Sardinia contra Sardos et alterum Hasdrubalem Carthaginiensem. Is a T. Manlio proconsule, qui ad Sardiniam missus fuerat, vivus est captus, occisa cum

eo XII millia, capti mille quingenti, et a Romanis Sardinia subacta. Manlius victor captivos et Hasdrubalem Romam reportavit. Interea etiam Philippus a Laevino in Macedonia vincitur, et in Hispania a Scipionibus Hasdrubal et Mago, tertius frater Hannibalis.

Cap. XIV. (VIII.) [A. U. 541.] Decimo anno post, quam Hannibal in Italiam venerat, P. Sulpicio, Cn. Fulvio Coss. Hannibal usque ad quartum milliarium urbis accessit; equites eius usque ad portam. Mox consulum metu, cum exercitu venientum, Hannibal ad Campaniam se recepit. In Hispania a fratre eius Hasdrubale ambo Scipiones, qui per multos annos victores fuerant, interficiuntur; exercitus tamen integer mansit; casu enim magis erant, quam virtute, decepti. Quo tempore etiam [A. U. 540.] a consule Marcello Siciliae magna pars capta est, quam tenere Afri coeperant, et nobilissimae urbis Syracusanae praeda ingens Romam perlata est. Laevinus in Macedonia cum Philippo, et multis Graeciae populis, et rege Asiae Attalo amicitiam fecit, et ad Siciliam profectus, Hannonem quendam, Afrorum ducem, apud Agrigentum civitatem cum ipso oppido cepit, eumque Romam cum captivis nobilibus misit; XL civitates in deditionem accepit, XXVI expugnavit. Ita, omni Sicilia recepta, Macedonia fracta, cum ingenti gloria Romam regressus est. Hannibal in Italia Cn. Fulvium consulem subito aggressus, cum octo millibus hominum interfecit. [A. U. 542.]

Cap. XV. (IX.) Interea ad Hispanias, ubi, occisis duobus Scipionibus, nullus Romanus dux erat, P. Cornelius Scipio mittitur, [A. U. 541.] filius P. Scipionis, qui ibidem bellum gesserat, annos natus quatuor et viginti; vir Romanorum omnium et sua aetate, et posteriori tempore fere primus. Is Carthaginem Hispaniae

capit; [A. U. 542.] in qua omne aurum, et argentum, et belli apparatum Afri habebant; nobilissimos quoque obsides, quos ab Hispanis acceperant; Magonem etiam, fratrem Hannibalis, ibidem capit, quem Romam cum aliis mittit. Romae ingens laetitia post hunc nuntium fuit. Scipio Hispanorum obsides parentibus reddidit. Quare omnes fere Hispaniae ad eum uno animo transierunt. Post quae Hasdrubalem, Hannibalis fratrem, victum fugat, et praedam maximam capit.

CAP. XVI. Interea in Italia Cos. Q. Fabius Maximus Tarentum cepit, [A. U. 543.] in qua ingentes copiae Hannibalis erant. Ibi etiam ducem Hannibalis Carthalonem occidit, XXV millia captivorum vendidit, praedam militibus dispertivit, pecuniam hominum venditorum ad fiscum retulit. Tum multae civitates Romanorum, quae ad Hannibalem transierant, rursus se Fabio Maximo dediderunt. (X.) Insequenti anno Scipio in Hispania egregias res egit, et per se et per fratrem suum L. Scipionem LXX civitates recepit. In Italia tamen male pugnatum est. Nam Claudius Marcellus Cos. ab Hannibale occisus est.

CAP. XVII. Tertio anno post, quam Scipio ad Hispaniam profectus est, rursus res inclutas gerit, regem Hispaniarum, magno proelio victum, in amicitiam accepit, et primus omnium a victo obsides non poposcit.

CAP. XVIII. Desperans Hannibal, Hispanias contra Scipionem ducem diutius posse retineri, fratrem suum Hasdrubalem in Italiam cum omnibus copiis evocavit. Is veniens eodem itinere, quo etiam Hannibal venerat, a consulibus Appio Claudio Nerone et M. Livio Salinatore [A. U. 545.] apud Metaurum fluvium et Senam, Piceni civitatem, in insidias compositas incidit; strenue tamen pugnans, occisus est; ingentes eius copiae captae aut

interfectae sunt; magnum pondus auri atque argenti Romam relatum. Posthaec Hannibal diffidere de belli coepit eventu. Romanis ingens animus accessit. Itaque et ipsi evocaverunt ex Hispania P. Cornelium Scipionem. [A. U. 546.] Is Romam cum ingenti gloria venit.

CAP. XIX. Q. Caecilio, L. Valerio Coss. [A. U. 546.] omnes civitates, quae in Bruttiis ab Hannibale tenebantur, Romanis se tradiderunt.

CAP. XX. (XI.) Anno XIV post, quam in Italiam Hannibal venerat, Scipio, qui multa in Hispania bene egerat, consul est factus, et in Africam missus; [A. U. 547.] cui viro divinum quiddam inesse existimabatur, adeo ut putaretur etiam cum numinibus habere sermonem. Is in Africa contra Hannonem, ducem Afrorum, pugnat, exercitum eius interficit. Secundo proelio castra capit cum quatuor millibus et quingentis militibus, XI millibus occisis. [A. U. 549.] Syphacem, Numidiae regem, qui se Afris coniunxerat, capit, et castra eius invadit. Syphax, cum nobilissimis Numidis et infinitis spoliis, Romam ab Scipione mittitur. Qua re audita, omnis fere Italia Hannibalem deserit. Ipse a Carthaginiensibus redire in Africam iubetur, quam Scipio vastabat.

CAP. XXI. Ita anno XVII ab Hannibale Italia liberata est. [A. U. 550.] (XII.) Legati Carthaginiensium pacem a Scipione petiverunt; ab eo ad senatum Romam missi sunt; quadraginta et quinque diebus induciae datae sunt, quousque Romam ire et regredi possent; et XXX millia pondo argenti ab his accepta sunt. Senatus ex arbitrio Scipionis pacem iussit cum Carthaginiensibus fieri. Scipio his conditionibus dedit, *ne amplius, quam XXX naves, haberent; ut D millia pondo argenti darent; captivos et perfugas redderent.*

Cap. XXII. Interim, Hannibale veniente ad Africam, pax turbata est, multa hostilia ab Afris facta sunt; legati tamen eorum ex urbe venientes, a Romanis capti sunt, et, iubente Scipione, dimissi. Hannibal quoque frequentibus proeliis victus a Scipione, petit etiam ipse pacem. Cum ventum esset ad colloquium, iisdem conditionibus data est, quibus prius; addita quingentis millibus pondo argenti C millia librarum, propter novam perfidiam. Carthaginiensibus conditiones displicuerunt, iusseruntque Hannibalem pugnare. Infertur a Scipione et Masinissa, alio rege Numidarum, qui amicitiam cum Scipione fecerat, Carthagini bellum. (XIII.) Hannibal tres exploratores ad Scipionis castra misit, quos captos Scipio circumduci per castra iussit, ostendique eis totum exercitum; mox etiam prandium dari dimittique, ut renunciarent Hannibali, quae apud Romanos vidissent.

Cap. XXIII. Interea proelium ab utroque duce instructum est, quale vix ulla memoria fuit, cum peritissimi viri copias suas ad bellum educerent. Scipio victor recedit, paene ipso Hannibale capto, qui primum cum multis equitibus, deinde cum XX, postremo cum quatuor evasit. Inventa in castris Hannibalis argenti pondo XX millia, auri LXXX, cetera supellectilis copiosa. Post id certamen pax cum Carthaginiensibus facta est. [A. U. 551.] Scipio Romam rediit, ingenti gloria triumphavit, atque Africanus ex eo appellari coeptus est. Finem accepit secundum Punicum bellum, post annum septimum decimum, quam coeperat.

LIBER QUARTUS.

ARG. CAP. 1. 2. Bellum Macedonicum contra Philippum regem. 3. 4. Syriacum contra Antiochum regem. 5. Fulvii triumphus de Aetolis, et mors Hannibalis. 6 — 8. Bellum Macedonicum secundum contra Perseum, et Illyricum contra Gentium, triumphique de iis acti. 9. Res a Mummio in Hispania prospere gestae. 10 — 12. Bellum Punicum tertium et Carthaginis excidium. 13. Bellum Macedonicum tertium contra Pseudophilippum. 14. Bellum Achaicum s. Corinthium a Mummio gestum Corinthique excidium. 15. Bellum Macedonicum quartum contra Pseudoperseum. 16. Res in Hispania contra Viriathum feliciter gestae. 17. Bellum Numantinum a Scipione profligatum. 18. Attalus per testamentum populum Romanum regni heredem constituit. 19. Triumphi Iunii Bruti de Callaecis et Lusitanis, et Scipionis Africani de Numantinis. 20. Bellum contra Aristonicum in Asia infeliciter a Crasso gestum, a Perperna profligatum. 21. Carthago reparata et Romana colonia facta. 22. Bellum cum Gallis Transalpinis et Bituito, Arvernorum duce, illoque devicto triumphus. 23. Colonia Narbonem deducitur. 24. Ignominiosum contra Scordiscos in Thracia bellum, Catone duce. 25. Triumphi de Sardinia et Thracia acti. 26. 27. Bellum Iugurthinum.

CAP. I. Transacto Punico bello, secutum est MACEDONICUM contra Philippum regem. [A. U. 552.]

CAP. II. Quingentesimo et quinquagesimo primo anno ab urbe condita T. Quinctius Flamininus adversus Philippum rem prospere gessit; [A. U. 554.] pax ei data

est his legibus, *ne Graeciae civitatibus, quas Romani contra eum defenderant, bellum inferret: ut captivos et transfugas redderet: quinquaginta solum naves haberet, reliquas Romanis daret: per annos decem quaterna millia pondo argenti praestaret, et obsidem daret filium suum Demetrium.* T. Quinctius etiam Lacedaemoniis intulit bellum; ducem eorum Nabidem vicit, et, quibus voluit conditionibus, in fidem accepit. Ingenti gloria duxit ante currum nobilissimos obsides, Demetrium, Philippi filium, et Armenem Nabidis.

Cap. III. (II.) Transacto bello Macedonico secutum est Syriacum contra Antiochum regem, P. Cornelio Scipione, M'. Acilio Glabrione Coss. [a. u. 561.] Huic Antiocho Hannibal se iunxerat, Carthaginem, patriam suam, metu, ne Romanis traderetur, relinquens. M'. Acilius Glabrio in Achaia bene pugnavit; castra regis Antiochi nocturna pugna capta sunt, ipse fugatus. Philippo, quia contra Antiochum Romanis auxilio fuisset, filius Demetrius redditus est.

Cap. IV. L. Cornelio Scipione, C. Laelio Coss. [a. u. 562.] Scipio Africanus fratri suo L. Cornelio Scipioni consuli legatus contra Antiochum profectus est. Hannibal, qui cum Antiocho erat, navali proelio victus est. Ipse postea Antiochus circa Sipylum ad Magnesiam, Asiae civitatem, a Cos. Cornelio Scipione ingenti proelio fusus est. Auxilio fuit Romanis in ea pugna Eumenes, Attali regis frater, qui Eumeniam in Phrygia condidit. L millia peditum, III equitum eo certamine ex parte regis occisa sunt. Tum rex Antiochus pacem petiit; iisdem conditionibus data est a senatu, quamquam victo, quibus ante offerebatur: ut ex Europa et Asia recederet, atque intra Taurum se contineret: X millia talentorum et XX obsides praeberet: Hanniba-

lem, concitorem belli, dederet. Eumeni regi donatae sunt omnes Asiae civitates, quas Antiochus bello perdiderat; et Rhodiis, qui auxilium Romanis contra regem Antiochum tulerant, multae urbes concessae sunt. Scipio Romam rediit, ingenti gloria triumphavit; nomen et ipse, ad imitationem fratris Asiagenis (Asiatici) accepit, quia Asiam vicerat; sicut frater ipsius propter Africam domitam Africanus appellabatur.

Cap. V. Spurio Postumio Albino, Q. Marcio Philippo Coss. [A. U. 566.] M. Fulvius de Aetolis triumphavit. Hannibal, qui victo Antiocho, ne Romanis traderetur, ad Prusiam, Bithyniae regem, fugerat, repetitus etiam ab eo est per T. Quinctium Flamininum; et cum tradendus Romanis esset, venenum bibit, et apud Lybissam, in finibus Nicomediensium, sepultus est.

Cap. VI. (III.) Philippo rege Macedoniae mortuo, qui et adversum Romanos bellum gesserat, et postea Romanis contra Antiochum auxilium tulerat, filius eius Perseus in Macedonia rebellavit, ingentibus copiis ad bellum paratis. Nam adiutores habebat Cotyn, Thraciae regem, et Illyrici, Gentium nomine. Romanis autem in auxilium erant Eumenes, Asiae rex, Ariarathes Cappadociae, Antiochus Syriae, Ptolemaeus Aegypti, Masinissa Numidiae. Prusias autem Bithyniae, quamquam sororem Persei uxorem haberet, utrisque se aequum praebuit. Dux Romanorum P. Licinius Cos. [A. U. 581.] contra eum missus est, et a rege gravi proelio victus. Neque tamen Romani, quamquam superati, regi petenti pacem praestare voluerunt, nisi his conditionibus: *ut se et suos senatui et populo Rom. dederet.* Mox missus contra eum L. Aemilius Paullus Cos. [A. U. 584.] et in Illyricum C. Anicius praetor contra Gentium. Sed Gentius facile uno proelio victus, mox se

dedidit. Mater eius, et uxor, et duo filii, frater quoque simul in potestatem Romanorum venerunt. Ita bello intra XXX dies perfecto, ante cognitum est Gentium victum, quam coeptum bellum nuntiaretur.

Cap. VII. (IV.) Cum Perseo autem Aemilius Paullus Cos. III. Non. Septembris dimicavit, vicitque eum, XX millibus peditum eius occisis. Equitatus cum rege fugit integer; Romanorum C milites amissi sunt; urbes Macedoniae omnes, quas rex tenuerat, Romanis se dediderunt. Ipse rex, cum desereretur ab amicis, venit in Paulli potestatem. Sed honorem ei Aemilius, non quasi victo, habuit. Nam et volentem ad pedes sibi cadere, non permisit, et iuxta se in sella collocavit. Macedonibus et Illyriis hae leges a Romanis datae: *ut liberi essent, et dimidium eorum tributorum praestarent, quae regibus praestitissent*; ut appareret, populum Rom. pro aequitate magis, quam avaritia dimicare. Atque in conventu infinitorum populorum Paullus haec pronuntiavit; et legationes multarum gentium, quae ad eum venerant, magnificentissime convivio pavit, dicens: *eiusdem hominis esse debere, et bello vincere, et convivii apparatu elegantem esse.*

Cap. VIII. Mox LXX civitates Epiri, quae rebellarant, cepit; praedam militibus distribuit; Romam cum ingenti pompa rediit in nave Persei, quae inusitatae magnitudinis fuisse traditur, adeo ut XVI ordines dicatur habuisse remorum. Triumphavit autem [A. U. 585.] magnificentissime in curru aureo, cum duobus filiis, utroque latere adstantibus. Ducti sunt ante currum duo regis filii, et ipse Perseus, XLV annos natus. Post eum etiam C. Anicius de Illyriis triumphavit. [A. U. 586.] Gentius cum fratre et filiis ante currum ductus est. Ad hoc spectaculum multarum gentium reges Romam ve-

nerunt; inter alios etiam venit Attalus atque Eumenes, Asiae reges; atque Prusias Bithyniae. Magno honore accepti sunt, et, permittente senatu, dona, quae attulerant, in Capitolio posuerunt. Prusias etiam filium suum Nicomedem senatui commendavit.

CAP. IX. Insequenti anno L. Mummius in Hispania bene pugnavit. Marcellus postea consul res ibidem prospere gessit.

CAP. X. (V.) TERTIUM deinde BELLUM CONTRA CARTHAGINEM suscipitur, sexcentesimo et altero anno ab urbe condita; L. Manlio Censorino, et M'. Manlio Coss. anno LI post, quam secundum Punicum bellum transactum erat. Hi profecti Carthaginem oppugnaverunt. Contra eos Hasdrubal, dux Carthaginiensium, dimicabat. Phamea, dux alius, equitatui praeerat Carthaginiensium. Scipio tunc, Scipionis Africani nepos, tribunus ibi militabat. Huius apud omnes ingens metus et reverentia erat. Nam et paratissimus ad dimicandum et consultissimus habebatur. Itaque per eum multa prospere a Coss. gesta sunt. Nec quidquam magis vel Hasdrubal vel Phamea vitabant, quam contra eam Romanorum partem committere, ubi Scipio dimicabat.

CAP. XI. Per idem tempus [A. U. 604.] Masinissa, rex Numidarum, per annos sexaginta fere amicus populi Romani, anno vitae XCVII mortuus, XLIV filiis relictis, Scipionem divisorem regni inter filios esse iussit.

CAP. XII. Cum igitur clarum Scipionis nomen esset, iuvenis adhuc Cos. est factus, et contra Carthaginem missus. [A. U. 605.] Is eam cepit ac diruit. [A. U. 606.] Spolia ibi inventa, quae variarum civitatum excidiis Carthago collegerat; et ornamenta urbium civitatibus Siciliae, Italiae, Africae reddidit, quae sua recognosce-

bant. Ita Carthago septingentesimo anno, quam condita erat, deleta est. Scipio nomen, quod avus eius acceperat, meruit; scilicet, ut propter virtutem etiam ipse Africanus iunior vocaretur.

CAP. XIII. (VI.) Interim in Macedonia quidam PSEUDOPHILIPPUS arma movit, et Romanum praetorem, P. Iuventium, contra se missum, ad internecionem vicit. Post eum Q. Caecilius Metellus dux a Romanis contra Pseudophilippum missus est, et XXV millibus ex militibus eius occisis, Macedoniam recepit; ipsum etiam Pseudophilippum in potestatem suam redegit.

CAP. XIV. CORINTHIIS quoque bellum indictum est, nobilissimae Graeciae civitati, propter iniuriam legatorum Romanorum. Hanc Mummius consul cepit ac diruit. [A. U. 606.] Tres igitur Romae simul celeberrimi triumphi fuerunt: Africani, ex Africa; ante cuius currum ductus est Hasdrubal: Metelli, ex Macedonia; cuius currum praecessit Andriscus, qui et Pseudophilippus: Mummii, ex Corintho; ante quem signa aenea, et pictae tabulae, et alia urbis clarissimae ornamenta praelata sunt.

CAP. XV. (VII.) Iterum [A. U. 610.] in Macedonia PSEUDOPERSEUS, qui se Persei filium esse dicebat, collectis servitiis, rebellavit; et, cum sexdecim armatorum millia haberet, a Tremellio quaestore superatus est.

CAP. XVI. Eodem tempore Metellus in Celtiberia apud Hispanos res egregias gessit. Successit ei Q. Pompeius. [A. U. 611.] Nec multo post Q. quoque Caepio ad idem bellum missus est; quod quidam VIRIATHUS contra Romanos in Lusitania gerebat. Quo metu Viriathus a suis interfectus est, cum quatuordecim annis Hispanias adversum Romanos movisset. Pastor primo fuit; mox latronum dux, postremo tantos ad bellum

populos concitavit, ut assertor contra Romanos Hispaniae putaretur. Et cum interfectores eius praemium a Caepione consule peterent, responsum est, *nunquam Romanis placuisse, imperatorem a suis militibus interfici.*

Cap. XVII. (VIII.) Q. Pompeius deinde consul a Numantinis, quae Hispaniae civitas fuit opulentissima, superatus, [a. u. 611.] pacem ignobilem fecit. Post eum C. Hostilius Mancinus Cos. [a. u. 615.] iterum cum Numantinis pacem fecit infamem; quam populus et senatus iussit infringi, atque ipsum Mancinum hostibus tradi, ut in illo, quem auctorem foederis habebant, iniuriam soluti foederis vindicarent. Post tantam igitur ignominiam, qua a Numantinis bis Romani exercitus fuerant subiugati, P. Scipio Africanus, secundo consul factus, ad Numantiam missus est. [a. u. 618.] Is primum militem vitiosum et ignavum, exercendo magis, quam puniendo, sine aliqua acerbitate correxit. Tum multas Hispaniae civitates partim bello cepit, partim in deditionem accepit. Postremo ipsam Numantiam, diu obsessam, fame confecit, et a solo evertit; reliquam provinciam in fidem accepit.

Cap. XVIII. Eo tempore Attalus rex Asiae, frater Eumenis, mortuus est, heredemque populum Romanum reliquit. Ita imperio Romano per testamentum Asia accessit.

Cap. XIX. Mox etiam Decimus Iunius Brutus de Callaecis et Lusitanis triumphavit magna gloria: [a. u. 620.] et P. Scipio Africanus de Numantinis secundum triumphum egit XIV anno post, quam priorem de Africa egerat.

Cap. XX. Motum interim in Asia bellum est ab Aristonico, Eumenis filio, qui ex concubina susceptus fuerat. Is Eumenes frater Attali fuerat. Adversus

cum missus Pontifex P. Licinius Crassus, [A. U. 621.] infinita regum habuit auxilia. Nam et Bithyniae rex Nicomedes Romanos iuvit, et Mithridates Ponticus, cum quo bellum postea gravissimum fuit, et Ariarathes Cappadox, et Pylaemenes Paphlagon. Victus est tamen Crassus in proelio et interfectus; caput eius Aristonico oblatum est, corpus Smyrnae sepultum. Postea Perperna, [A. U. 622.] consul Romanus, qui successor Crasso veniebat, audita belli fortuna, ad Asiam celeravit, et acie victum Aristonicum apud Stratonicen civitatem, quo fugerat, fame ad deditionem compulit. Aristonicus iussu senatus Romae in carcere strangulatus est: triumphari enim de eo non poterat, quia Perperna apud Pergamum, Romam rediens, diem obierat.

Cap. XXI. L. Caecilio Metello et T. Quinctio Flaminino Coss. [A. U. 627.] Carthago in Africa iussu senatus reparata est, quae nunc manet; annis duobus et viginti post, quam a Scipione fuerat eversa. Deducti eo sunt cives Romani.

Cap. XXII. (X.) Anno DCXXVII ab urbe condita, C. Cassius Longinus et Sex. Domitius Calvinus, consules, Gallis transalpinis bellum intulerunt, et Arvernorum tunc nobilissimae civitati, atque eorum duci Bituito, infinitamque multitudinem iuxta Rhodanum fluvium interfecerunt. Praeda ex torquibus Gallorum ingens Romam perlata est. Bituitus se Domitio dedidit, atque ab eo Romam deductus est, magnaque gloria consules ambo triumphaverunt. [A. U. 633.]

Cap. XXIII. M. Porcio Catone et Q. Marcio Rege Coss. [A. U. 634.] DCXXXIII anno ab urbe condita Narbona in Gallia colonia deducta est. Postea L. Metello et Q. Mucio Scaevola Coss. de Dalmatia triumphatum est. [A. U. 635.]

Cap. XXIV. Ab urbe condita anno DCXXXV C. Cato consul Scordiscis intulit bellum, ignominioseque pugnavit. [A. U. 638.]

Cap. XXV. C. Caecilio Metello et Cn. Carbone Coss. [A. U. 639.] duo Metelli fratres eodem die, alterum ex Sardinia, alterum ex Thracia triumphum egerunt; nuntiatumque Romae est, Cimbros e Gallia in Italiam transisse.

Cap. XXVI. (XI.) P. Scipione Nasica et L. Calpurnio Bestia Coss. [A. U. 641.] Iugurthae, Numidarum regi, bellum illatum est, quod Adherbalem et Hiempsalem, Micipsae filios, fratres suos, reges et P. R. amicos interemisset. Missus adversus eum Cos. Calpurnius Bestia, corruptus regis pecunia, pacem cum eo flagitiosissimam fecit, quae a senatu improbata est. Postea contra eundem, insequenti anno, [A. U. 642.] Spurius Postumius Albinus profectus est. Is quoque per fratrem ignominiose contra Numidas pugnavit.

Cap. XXVII. Tertio missus Q. Caecilius Metellus consul, [A. U. 643.] exercitum ingenti severitate et moderatione correctum, cum nihil in quenquam cruentum faceret, ad disciplinam Romanam reduxit. Iugurtham variis proeliis vicit, elephantos eius occidit, vel cepit, multas civitates ipsius in deditionem accepit. Et cum iam bello finem positurus esset, successum est ei a C. Mario. Is Iugurtham et Bocchum, Mauritaniae regem, qui auxilium Iugurthae ferre coeperat, pariter superavit. Aliquanta et ipse oppida Numidiae cepit, belloque terminum posuit, capto Iugurtha per quaestorem suum Cornelium Sullam, ingentem virum, tradente Boccho Iugurtham, qui pro eo ante pugnaverat. A M. Iunio Silano, collega Q. Metelli, [A. U. 643.] Cimbri in Gallia; et a Minucio Rufo [A. U. 644.] in Macedonia Scordisci et

Triballi; et a Servilio Caepione [A. U. 645.] in Hispania Lusitani victi sunt; et duo triumphi de Iugurtha, primus per Metellum, secundus per Marium acti sunt. Ante currum tamen Marii Iugurtha cum duobus filiis ductus est catenatus, et mox iussu consulis in carcere strangulatus.

LIBER QUINTUS.

Arg. Cap. 1. 2. Bellum Cimbricum, sociis Germanorum et Gallorum gentibus, post magnam cladem compressum. 3. Bellum sociale in Italia summo rerum discrimine gestum. 4. Bellum civile primum, seu Marianum. 5 — 9. Bellum Mithridaticum, cui interponitur Thracium, et Mariani continuatio et finis.

Cap. I. Dum bellum in Numidia contra Iugurtham geritur, Romani consules M. Manlius et Q. Caepio a Cimbris et Teutonibus, et Tigurinis, et Ambronibus, quae erant Germanorum et Gallorum gentes, victi sunt iuxta flumen Rhodanum; et ingenti internecione attriti, etiam castra sua et magnam partem exercitus perdiderunt. Timor Romae grandis fuit, quantus vix Hannibalis tempore Punici belli, ne iterum Galli Romam venirent. Ergo Marius post victoriam Iugurthinam secundo Cos. est factus, bellumque ei contra Cimbros et Teutonas decretum est. Tertio quoque ei et quarto delatus est consulatus; quia bellum Cimbricum protrahebatur. Sed in quarto consulatu collegam habuit Q. Lutatium Catulum. Cum Cimbris itaque conflixit, et

duobus proeliis CC millia hostium cecidit. LXXX millia cepit, et ducem eorum Teutobodum; propter quod meritum absens quinto Cos. est factus.

Cap. II. Interea Cimbri et Teutones, quorum copia adhuc infinita erat, ad Italiam transierunt. Iterum a C. Mario et Q. Catulo contra eos dimicatum est; sed a Catuli parte felicius. Nam proelio, quod simul ambo gesserunt, CXL millia, aut in pugna, aut in fuga, caesa sunt; LX millia capta. Romani milites ex utroque exercitu trecenti perierunt. Tria et triginta Cimbris signa sublata sunt. Ex his exercitus Marii duo reportavit, Catuli exercitus XXX et unum. Is belli finis fuit; triumphus utrique decretus est.

Cap. III. (II.) Sex. Iulio Caesare et L. Marcio Philippo Coss. [A. U. 661.] sexcentesimo quinquagesimo nono anno ab urbe condita, cum prope alia omnia bella cessarent, in Italia gravissimum bellum Picentes, Marsi, Pelignique moverunt; qui, cum annis numerosis iam populo Romano obedirent, tum libertatem sibi aequam asserere coeperunt. Perniciosum admodum hoc bellum fuit. P. Rutilius consul in eo occisus est, Caepio, nobilis iuvenis, et Porcius Cato, alius Cos. [A. U. 662.] Duces autem adversus Romanos Picentibus et Marsis fuerunt T. Vettius, Hierius Asinius, T. Herennius, A. Cluentius. A Romanis bene contra eos pugnatum est a C. Mario, qui sexies consul fuerat, et a Cn. Pompeio, maxime tamen a L. Cornelio Sulla, qui inter alia egregia ita Cluentium, hostium ducem, cum magnis copiis fudit, ut ex suis unum amitteret. Quadriennio, cum gravi tamen calamitate, hoc bellum tractum est. Quinto demum anno finem accepit per L. Cornelium Sullam consulem, cum antea in eodem bello ipse multa strenue, sed praetor, egisset.

Cap. IV. (III.) Anno urbis conditae DCLXII primum Romae bellum Civile commotum est: eodem anno etiam Mithridaticum. [A. U. 664.] Causam bello civili C. Marius sexies Cos. dedit. Nam cum Sulla consul contra Mithridatem gesturus bellum, qui Asiam et Achaiam occupaverat, mitteretur, isque exercitum in Campania paullisper teneret, ut belli Socialis, (de quo diximus) quod intra Italiam gestum fuerat, reliquiae tollerentur; Marius affectavit, ut ipse ad bellum Mithridaticum mitteretur. Qua re Sulla commotus, cum exercitu ad urbem venit. Illic contra Marium et Sulpicium dimicavit. Primus urbem Romam armatus ingressus est, Sulpicium interfecit, Marium fugavit, atque ita Coss. ordinatis in futurum annum, Cn. Octavio et L. Cornelio Cinna, ad Asiam profectus est. [A. U. 665.]

Cap. V. Mithridates enim, qui Ponti rex erat, atque Armeniam minorem et totum Ponticum mare in circuitu cum Bosporo tenebat, primo Nicomedem, amicum populi Romani, Bithynia voluit expellere, senatuique mandavit, bellum se ei propter iniurias, quas passus fuerat, illaturum. A senatu responsum est Mithridati, si id faceret, quod bellum a Romanis et ipse pateretur. Quare iratus Cappadociam statim occupavit, et ex ea Ariobarzanem, regem et amicum populi Romani, fugavit. Mox etiam Bithyniam invasit et Paphlagoniam, pulsis ex ea regibus, amicis populi Romani, Pylaemene et Nicomede. Inde Ephesum contendit, et per omnem Asiam literas misit, ut, ubicunque inventi essent cives Romani, uno die occiderentur.

Cap. VI. Interea etiam Athenae, civitas Achaiae, ab Aristione Atheniensi Mithridati tradita est. Miserat enim iam ad Achaiam Mithridates Archelaum, ducem

suum, cum centum et viginti millibus equitum ac peditum, per quem etiam reliqua Graecia occupata est. (IV.) Sulla Archelaum apud Piraeeum, non longe ab Athenis, obsedit, ipsamque urbem cepit; postea commisso proelio contra Archelaum, ita eum vicit, ut ex CXX millibus vix decem Archelao superessent, ex Sullae exercitu XIV tantum homines interficerentur. Hac pugna Mithridates cognita, LXX millia lectissima ex Asia Archelao misit, contra quem Sulla iterum commisit. Primo proelio XV millia hostium interfecta sunt, filiusque Archelai Diogenes; secundo omnes Mithridatis copiae exstinctae sunt. Archelaus ipse triduo nudus in paludibus latuit. Hac re audita, Mithridates cum Sulla de pace agi iussit.

Cap. VII. Interim eo tempore Sulla etiam Dardanos, Scordiscos, Dalmatas, et Maedos partim vicit, alios in fidem accepit. Sed cum legati a rege Mithridate, qui pacem petebant, venissent, non aliter se daturum Sulla esse respondit, nisi rex, relictis his, quae occupaverat, ad regnum suum rediisset. Postea tamen ad colloquium ambo venerunt; pax inter eos ordinata est, [A. U. 668.] ut Sulla, ad bellum civile festinans, a tergo periculum non haberet. (V.) Nam dum Sulla in Achaia atque Asia Mithridatem vincit, Marius, qui fugatus erat, et Cornelius Cinna, unus ex consulibus, [A. U. 665.] bellum in Italia repararunt, et ingressi urbem Romam, nobilissimos ex senatu et consulares viros interfecerunt; multos proscripserunt; ipsius Sullae domo eversa, filios et uxorem ad fugam compulerunt. Universus reliquus senatus ex urbe fugiens, ad Sullam in Graeciam venit, orans, ut patriae subveniret. Ille in Italiam traiecit, bellum civile gesturus adversus Norbanum et Scipionem Coss. Et primo proelio contra Norbanum

dimicavit non longe a Capua. [A. U. 669.] Tum VII millia eius cecidit, VI millia cepit, CXXIV suorum amisit. Inde etiam ad Scipionem se convertit, et ante proelium totum eius exercitum sine sanguine in deditionem accepit.

CAP. VIII. Sed cum Romae mutati consules essent, Marius, Marii filius, ac Papirius Carbo consulatum accepissent, [A. U. 670.] Sulla contra Marium iuniorem dimicavit, et, XX millibus eius occisis, CCCC de suis perdidit. Mox etiam urbem ingressus est. Marium, Marii filium, Praenestem persecutus, obsedit, et ad mortem compulit. Rursus pugnam gravissimam habuit contra Lambonium et Carinatem, duces partis Marianae, ad portam Collinam. LXX millia hostium in proelio contra Sullam fuisse dicuntur; XII millia se Sullae dediderunt, ceteri in acie, in castris, in fuga, insatiabili ira victoris consumti sunt. (VI.) Cn. quoque Carbo, Cos. alter, ab Arimino ad Siciliam fugit, et ibi per Cn. Pompeium interfectus est; quem adolescentem Sulla atque annos unum et viginti natum, cognita eius industria, traditis exercitibus praefecerat, ut secundus a Sulla haberetur.

CAP. IX. Occiso ergo Carbone Siciliam Pompeius recepit. Transgressus inde ad Africam, Domitium, Marianae partis ducem, et Hiarbam, regem Mauritaniae, qui Domitio auxilium ferebat, occidit. Post haec [A. U. 672.] Sulla de Mithridate ingenti gloria triumphavit. Cn. etiam Pompeius, quod nulli Romanorum tributum erat, quartum et XX annum agens, de Africa triumphavit. [A. U. 673.] Hunc finem habuerunt duo bella funestissima; Italicum, quod et Sociale dictum est, et civile, quae ambo tracta sunt per annos decem. Consumserunt ultra CL millia hominum; viros consulares XXIV, praetorios VII, aedilitios LX, senatores fere CC.

LIBER SEXTUS.

Arg. Cap. 1. Bellum Sertorianum in Hispania, eius auctore a suis occiso, finitum. 2. Bellum in Macedonia et conterminis regionibus et triumphus Scribonii Curionis inde actus. 3. Servilii Isaurici, qui et primus Taurum penetravit, de Cilicia, Lycia et Isauris victoriae et triumphus. 4. Bellum in Illyrico et Dalmatia a Cosconio prospere gestum. 5. Lepidi, consulis, motus civiles oppressi, et triumphi aliquorum ducum. 6. Nicomedes, Bithyniae rex, moriens Romanos facit heredes. Sequuntur varia bella, veluti Mithridaticum tertium; 7. servile a Spartaco concitatum et post multas calamitates a Licinio Crasso tertio anno compositum; 8. Mithridatici, Tigranis, Armeniae regis, auxilio confirmati continuatio et 9. fortuna secunda; 10. contra Thracas et Danubii accolas; Luculli utriusque, qui duces fuerant, triumphi; 11. Creticum, subacta insula, a Metello confectum. Apion populum Romanum heredem constituit; 12. piraticum Pompeio, Mithridaticum eodem duce profligatum. 13. 14. Res a Pompeio contra Tigranem aliosque Asiae reges et populos gestae, et regnorum consecuta inde conversio. 15. Bellum Catilinarium. 16. Metelli et Pompeii triumphi. 17. Iulii Caesaris bellum Gallicum. 18. Crassi Parthicum cum eius nece et exercitus clade gestum. 19. Bellum civile inter Caesarem et Pompeium, eius variae vices, Pompeioque victo et occiso aucta Caesaris potentia, et occisio.

CAP. I. Marco Aemilio Lepido, Q. Catulo consulibus, [A. U. 674.] cum Sulla rempublicam composuisset, bella nova exarserunt: unum in Hispania; aliud in Pamphylia et Cilicia; tertium in Macedonia; quartum in Dalmatia. Nam SERTORIUS, qui partium Marianarum fuerat, timens fortunam ceterorum, qui interemti erant, ad bellum commovit Hispanias. Missi sunt contra eum duces Q. Caecilius Metellus, filius eius, qui Iugurtham regem vicit, et L. Domitius, praetor. A Sertorii duce Hirtuleio Domitius occisus: Metellus vario successu contra Sertorium dimicavit. Postea cum impar pugnae solus Metellus putaretur, Cn. Pompeius ad Hispanias missus est. Ita duobus ducibus adversis Sertorius fortuna varia saepe pugnavit. Octavo demum anno [A. U. 680.] a suis occisus est, et finis ei bello datus per Cn. Pompeium adolescentem et Q. Metellum Pium; atque omnes prope Hispaniae in ditionem populi Romani redactae sunt.

CAP. II. Ad Macedoniam missus est Appius Claudius. [A. U. 674.] Post consulatum levia proelia habuit contra varias gentes, quae Rhodopam provinciam incolebant, atque ibi morbo mortuus est. [A. U. 677.] Missus ei successor C. Scribonius Curio post consulatum. Is Dardanos vicit, et usque ad Danubium penetravit; triumphumque meruit, et intra triennium finem bello dedit. [A. U. 681.]

CAP. III. Ad Ciliciam et Pamphyliam missus est P. Servilius ex consule, vir strenuus. [A. U. 674.] Is Ciliciam subegit, Lyciae urbes clarissimas oppugnavit et cepit, in his Phaselidem, Olympum, Corycum Ciliciae. Isauros quoque aggressus ad deditionem redegit, atque intra triennium bello finem dedit. Primus

omnium Romanorum in Tauro iter fecit. Revertens triumphum accepit, et nomen *Isaurici* meruit.

Cap. IV. Ad Illyricum missus est C. Cosconius pro consule: multam partem Dalmatiae subegit, Salonas cepit, et composito bello Romam post biennium rediit.

Cap. V. (IV.) Iisdem temporibus consul M. Aemilius Lepidus, Catuli collega, [A. U. 674.] bellum civile voluit commovere; intra tamen unam aestatem motus eius oppressus est. Ita uno tempore multi simul triumphi fuerunt: Metelli ex Hispania, Pompeii secundus ex Hispania, Curionis ex Macedonia, Servilii ex Isauria.

Cap. VI. (V.) Anno urbis conditae DCLXXVI [678.] L. Licinio Lucullo et M. Aurelio Cotta Coss. mortuus est Nicomedes, rex Bithyniae, et testamento populum Romanum fecit heredem. Mithridates, pace rupta, Bithyniam et Asiam rursus voluit invadere. Adversus eum ambo consules missi, variam habuere fortunam. Cotta apud Chalcedonem victus ab eo acie, etiam intra oppidum coactus est et obsessus. Sed cum se inde Mithridates Cyzicum transtulisset, ut Cyzico capta totam Asiam invaderet, Lucullus ei alter consul occurrit: ac dum Mithridates in obsidione Cyzici commoratur, ipse eum a tergo obsedit, fameque consumsit, et multis proeliis vicit; postremo Byzantium (quae nunc Constantinopolis est) fugavit, navali quoque proelio duces eius Lucullus oppressit. Ita una hieme et aestate a Lucullo centum fere millia regis extincta sunt.

Cap. VII. (VI.) Anno urbis Romae DCLXXVIII [680.] Macedoniam provinciam M. Licinius Lucullus accepit, consobrinus Luculli, qui contra Mithridatem bellum gerebat. Et in Italia novum bellum subito commotum est. [A. U. 679.] Septuaginta enim quatuor gladiatores, ducibus Spartaco, Crixo et Oenomao, effra-

cto Capuae ludo, effugerunt, et per Italiam vagantes, paene non levius bellum in ea, quam Hannibal moverat, paraverunt. Nam multis ducibus, et duobus simul Romanorum consulibus victis, [A. U. 680.] sexaginta fere millium armatorum exercitum congregaverunt; victique sunt in Apulia a M. Licinio Crasso proconsule, et post multas calamitates Italiae, tertio anno, bello huic finis impositus. [A. U. 681.]

CAP. VIII. (VII.) Sexcentesimo octogesimo primo urbis conditae anno, P. Cornelio Lentulo et Cn. Aufidio Oreste Coss. duo tantum gravia bella in imperio Romano erant, Mithridaticum et Macedonicum. Haec duo Luculli agebant, L. Lucullus et M. Lucullus. L. ergo Lucullus post pugnam Cyzicenam, qua vicerat Mithridaten, et navalem, qua duces eius oppresserat, persecutus est eum, et, recepta Paphlagonia atque Bithynia, etiam regnum eius invasit: Sinopen et Amison, civitates Ponti nobilissimas, cepit. Secundo proelio apud Cabira civitatem, quo ingentes copias ex omni regno adduxerat Mithridates, cum XXX millia lectissima regis a quinque millibus Romanorum vastata essent, Mithridates fugatus est, et castra eius direpta. Armenia quoque minor, quam tenuerat, eidem sublata est. Susceptus tamen est Mithridates post fugam a Tigrane, Armeniae rege, qui tunc ingenti gloria imperabat, Persas saepe vicerat, Mesopotamiam occupaverat, et Syriam, et Phoenices partem.

CAP. IX. Ergo Lucullus, repetens hostem fugatum, etiam regnum Tigranis, qui Armeniis imperabat, ingressus est: [A. U. 683.] Tigranocerta, civitatem Arzanenae nobilissimam regni Armeniaci, cepit: ipsum regem cum sexcentis millibus clibanariorum, et centum millibus sagittariorum et armatorum venientem, XVII

millia militum habens, ita vicit, ut magnam partem Armeniorum deleverit. Inde Nisibin profectus, eam quoque civitatem cum regis fratre cepit. [A. U. 684.] Sed hi, quos in Ponto Lucullus reliquerat, cum exercitus parte, ut regiones victas etiam Romanorum tuerentur, negligenter se et avare agentes, occasionem iterum Mithridati in Pontum irrumpendi dederunt, atque ita bellum renovatum est. Lucullo paranti, capta Nisibi, contra Persas expeditionem, successor est missus. [A. U. 685.]

CAP. X. (VIII.) Alter autem Lucullus, qui Macedoniam administrabat, Bessis primus Romanorum intulit bellum, atque eos ingenti proelio in Haemo monte superavit: oppidum Uscudamam, quod Bessi habitabant, eodem die, quo aggressus est, vicit; Cabylen cepit; usque Danubium penetravit. Inde multas supra Pontum positas civitates aggressus est. Illic Apolloniam evertit; Calatin, Parthenopolin, Tomos, Histrum, Burziaonem cepit, belloque confecto, Romam rediit. Ambo tamen triumphaverunt: Lucullus, qui contra Mithridaten pugnaverat, maiori gloria, cum tantorum regnorum victor redisset.

CAP. XI. (IX.) Confecto bello Macedonico, manente Mithridatico, quod, recedente Lucullo, rex collectis auxiliis reparaverat, bellum CRETICUM ortum est. [A. U. 683.] Ad id missus Caecilius Metellus, ingentibus proeliis intra triennium omnem provinciam cepit, appellatusque est *Creticus*, atque ex ea insula triumphavit. Quo tempore Libya quoque Romano imperio per testamentum Apionis, qui rex eius fuerat, accessit; [A. U. 656.] in qua inclutae civitates erant, Berenice, Ptolemais et Cyrene.

CAP. XII. (X.) Dum haec geruntur, PIRATAE omnia maria infestabant ita, ut Romanis, toto orbe

victoribus, sola navigatio tuta non esset. Quare id bellum Cn. Pompeio decretum est; [A. U. 685.] quod intra paucos menses, ingenti et felicitate et celeritate confecit. Mox ei delatum bellum etiam contra regem Mithridaten et Tigranen: [A. U. 686.] quo suscepto, Mithridaten in Armenia minore nocturno proelio vicit, castra diripuit: quadraginta millibus eius occisis, viginti tantum de exercitu suo perdidit, et duos centuriones. Mithridates cum uxore fugit et duobus comitibus. Neque multo post, cum in suos saeviret, Pharnacis, filii sui, apud milites seditione, ad mortem coactus, venenum hausit. [A. U. 688.] Hunc finem habuit Mithridates. Periit autem apud Bosporum, vir ingentis industriae consiliique. Regnavit annis sexaginta, vixit septuaginta duobus; contra Romanos bellum habuit annis quadraginta.

CAP. XIII. (XI.) Tigrani deinde Pompeius bellum intulit. [A. U. 686.] Ille se ei dedit, et in castra Pompeii sexto decimo milliario ab Artaxata venit, ac diadema suum, cum procubuisset ad genua Pompeii, in manibus ipsi collocavit; quod ei Pompeius reposuit, honorificeque eum habitum, regni tamen parte multavit, et grandi pecunia. Ademta est ei Syria, Phoenice, Sophene: sex millia praeterea talentorum argenti, quae populo Romano daret, quia bellum sine causa Romanis commovisset.

CAP. XIV. Pompeius mox etiam Albanis bellum intulit, et eorum regem Oroden ter vicit; postremo per epistolas et munera rogatus, veniam ei ac pacem dedit. Iberiae quoque regem Artocen vicit acie, et in deditionem accepit. Armeniam minorem Deiotaro, Galatiae regi, donavit, quia socius belli Mithridatici fuerat. Attalo et Pylaemeni Paphlagoniam reddidit; Aristar-

chum Colchis regem imposuit. Mox Ituraeos et Arabas vicit; et cum venisset in Syriam, Seleuciam, vicinam Antiochiae civitatem, libertate donavit, quod regem Tigranem non recepisset. Antiochensibus obsides reddidit: aliquantum agrorum Daphnensibus dedit, quo lucus ibi spatiosior fieret, delectatus amoenitate loci, et aquarum abundantia. Inde ad Iudaeam transgressus, [A. U. 689.] Hierosolyma, caput gentis, tertio mense cepit, duodecim millibus Iudaeorum occisis, ceteris in fidem acceptis. His gestis, in Asiam se recepit et finem antiquissimo bello dedit.

Cap. XV. (XII.) M. Tullio Cicerone oratore et C. Antonio Coss. anno ab urbe condita DCLXXXIX L. Sergius Catilina, nobilissimi generis vir, sed ingenii pravissimi, ad delendam patriam coniuravit cum quibusdam, claris quidem, sed audacibus viris. A Cicerone urbe expulsus est: socii eius deprehensi, in carcere strangulati sunt. Ab Antonio, altero consule, Catilina ipse proelio victus est et interfectus. [A. U. 690.]

Cap. XVI. (XIII.) Sexcentesimo nonagesimo anno ab urbe condita D. Iunio Silano et L. Murena Coss. Metellus de Creta triumphavit; Pompeius de bello Piratico et Mithridatico. [A. U. 691.] Nulla unquam pompa triumphi similis fuit. Ducti sunt ante eius currum filii Mithridatis, filius Tigranis, et Aristobulus, rex Iudaeorum: praelata est ingens pecunia, auri atque argenti infinitum. Hoc tempore nullum per orbem terrarum grave bellum erat.

Cap. XVII. (XIV.) Anno urbis conditae DCXCIII. C. Iulius Caesar, qui postea imperavit, cum L. Bibulo consul est factus. Decreta est ei Gallia et Illyricum, cum legionibus decem. Is primo vicit Helvetios, qui nunc Sequani appellantur. Deinde vincendo per bella

gravissima usque ad Oceanum Britannicum processit. Domuit autem annis novem fere omnem Galliam, quae inter Alpes, flumen Rhodanum, Rhenum et Oceanum est, et circuitu patet ad bis et tricies centena millia passuum. Britannis mox bellum intulit, [A. U. 698.] quibus ante eum ne nomen quidem Romanorum cognitum erat; et eos quoque victos, obsidibus acceptis, stipendiarios fecit. Galliae autem tributi nomine annuum imperavit sestertium quadringenties, Germanosque trans Rhenum aggressus, immanissimis proeliis vicit. Inter tot successus ter male pugnavit: apud Arvernos semel praesens, et absens in Germania bis. Nam legati eius duo, Titurius et Aurunculeius, per insidias caesi sunt.

Cap. XVIII. (XV.) Circa eadem tempora, anno urbis conditae DCXCVII, M. Licinius Crassus, collega Cn. Pompeii Magni in consulatu secundo, contra Parthos missus est, et cum circa Carras contra omina et auspicia dimicasset, [A. U. 699.] a Surena, Orodis regis duce, victus, ad postremum interfectus est cum filio, clarissimo et praestantissimo iuvene. Reliquiae exercitus per C. Cassium quaestorem servatae sunt, qui singulari animo perditas res tanta virtute restituit, ut Persas, rediens trans Euphratem, crebris proeliis vinceret.

Cap. XIX. (XVI.) Hinc iam bellum civile successit exsecrandum et lacrymabile, quo, praeter calamitates, quae in proeliis acciderunt, etiam Populi Romani fortuna mutata est. Caesar enim, rediens ex Gallia victor, coepit poscere alterum consulatum, atque ita, ut sine dubietate ei aliqua deferretur. Contradictum est a Marcello Cos., a Bibulo, a Pompeio, a Catone, iussusque dimissis exercitibus ad urbem redire. [A. U. 703.] Propter quam iniuriam ab Arimino, ubi milites congregatos

habebat, adversum patriam cum exercitu venit. Consules cum Pompeio, senatusque omnis atque universa nobilitas ex urbe fugit, et in Graeciam transiit; apud Epirum, Macedoniam, Achaiam, Pompeio duce, senatus contra Caesarem bellum paravit.

Cap. XX. Caesar, vacuam urbem ingressus, dictatorem se fecit. [A. U. 703.] Inde Hispanias petiit. Ibi Pompeii exercitus validissimos et fortissimos cum tribus ducibus, L. Afranio, M. Petreio, M. Varrone, superavit. Inde regressus, in Graeciam transiit, adversum Pompeium dimicavit. Primo proelio victus est et fugatus; evasit tamen, quia nocte interveniente Pompeius sequi noluit; dixitque Caesar, *nec Pompeium scire vincere, et illo tantum die se potuisse superari*. Deinde in Thessalia apud Palaeopharsalum, productis utrimque ingentibus copiis, dimicaverunt. Pompeii acies habuit XL millia peditum, equites in sinistro cornu sexcentos, in dextro quingentos; praeterea totius Orientis auxilia, totam nobilitatem, innumeros senatores, praetorios, consulares, et qui magnorum iam populorum victores fuissent. Caesar in acie sua habuit peditum non integra XXX millia, equites mille.

Cap. XXI. Nunquam adhuc Romanae copiae in unum neque maiores, neque melioribus ducibus, convenerant, totum terrarum orbem facile subacturae, si contra barbaros ducerentur. Pugnatum tamen est ingenti contentione, victusque ad postremum Pompeius, et castra eius direpta sunt. Ipse fugatus Alexandriam petiit, ut a rege Aegypti, cui tutor a senatu datus fuerat propter iuvenilem eius aetatem, acciperet auxilia; qui fortunam magis, quam amicitiam secutus, occidit Pompeium; caput eius et anulum Caesari misit. [A. U. 704.] Quo conspecto, Caesar etiam lacrimas fudisse

dicitur, tanti viri intuens caput, et generi quondam sui.

Cap. XXII. (XVII.) Mox Caesar Alexandriam venit. Ipsi quoque Ptolemaeus parare voluit insidias; qua causa regi bellum illatum est. Victus in Nilo periit, inventumque est corpus eius cum lorica aurea. Caesar Alexandria potitus, regnum Cleopatrae dedit, Ptolemaei sorori, cum qua consuetudinem stupri habuerat. Rediens inde Caesar Pharnacem, Mithridatis Magni filium, qui Pompeio in auxilium apud Thessaliam fuerat, rebellantem in Ponto, atque multas populi Romani provincias occupantem, vicit acie; postea ad mortem coëgit. [A. U. 705.]

Cap. XXIII. (XVIII.) Inde Romam regressus, tertio se consulem fecit cum M. Aemilio Lepido, [A. U. 706.] qui ei dictatori magister equitum ante annum fuerat. Inde in Africam profectus est, ubi infinita nobilitas cum Iuba, Mauritaniae rege, bellum reparaverat. Duces autem Romani erant P. Cornelius Scipio, ex genere antiquissimo Scipionis Africani: (hic etiam socer Pompeii Magni fuerat) M. Petreius, Q. Varus, M. Porcius Cato, L. Cornelius Faustus, Sullae dictatoris filius. Contra hos, commisso proelio, post multas dimicationes victor fuit Caesar. Cato, Scipio, Petreius, Iuba, ipsi se occiderunt. Faustus, Pompeii gener, a Caesare interfectus est.

Cap. XXIV. (XIX.) Post annum [A. U. 707.] Caesar Romam regressus, quarto se consulem fecit, et statim ad Hispanias est profectus; ubi Pompeii filii, Cnaeus et Sextus, ingens bellum reparaverant. Multa proelia fuerunt; ultimum apud Mundam civitatem, in quo adeo Caesar paene victus est, ut, fugientibus suis, se voluerit occidere, ne post tantam rei militaris gloriam,

in potestatem adolescentium, natus annos sex et quinquaginta, veniret. Denique reparatis suis vicit; ex Pompeii filiis maior occisus est, minor fugit.

Cap. XXV. (XX.) Inde Caesar, bellis civilibus toto orbe compositis, Romam rediit; agere insolentius coepit, et contra consuetudinem Romanae libertatis. Cum ergo et honores ex sua voluntate praestaret, qui a populo ante deferebantur, nec Senatui ad se venienti assurgeret, aliaque regia ac paene tyrannica faceret, coniuratum est in eum a LX vel amplius senatoribus equitibusque Romanis. Praecipui fuerunt inter coniuratos duo Bruti, ex eo genere Bruti, qui primus Romae consul fuerat et reges expulerat; C. Cassius et Servilius Casca. Ergo Caesar, cum senatus die inter ceteros venisset ad curiam, XXIII vulneribus confossus est. [A. U. 708.]

LIBER SEPTIMUS.

Arg. Cap. 1. Interfecto Iulio Caesare bella civilia instaurantur, rem publicam turbante Antonio. **2.** Antonius fugatus confugit ad Lepidum, cuius opera Octaviano, alterius partis duci, reconciliatur. Illorum triumviratus. **3.** Bellum a Bruto et Cassio, Caesaris percussoribus, motum, illorumque caedes. Divisio rei publicae inter Antonium et Octavianum. Antonii frater, Lucius, novus civilis belli auctor, opprimitur. **4.** Bellum cum Sexto Pompeio pace componitur. **5.** Agrippa in Aquitania res prospere gerit. Ventidius Bassus de Parthis, qui in Syriam

irruperant, victis triumphum agit. 6. Sext. Pompeius, rupta pace, bellum instaurat, et victus interficitur. Antonius Cleopatram, Aegypti reginam, in matrimonium ducit, et vanam in Parthos expeditionem suscipit. 7. Bellum inter Octavianum et Antonium, et huius post pugnam infelicem apud Actium cum Cleopatra interitus. Aegyptus Romano imperio adiicitur. 8. Octavianus, Augusti nomine accepto, inde solus rempublicam obtinet et egregie moderatur. 9. 10. Augusti bella, victoriae, vita, mores, auctoque Romano imperio obitus. 11. Tiberius, Augusti successor, post vitam pessime actam cum summo omnium gaudio moritur. 12. Caligula, sceleratus princeps, bello contra Germanos ignave gesto, occiditur. 13. Claudius, parum sibi in vitae moderatione constans, Britanniam devincit. 14. Neronis luxuria, libido et crudelitas praeter alia crimina memorantur. Britannia paene amittitur, Armenia Parthis eripitur; Pontus tamen Polemoniacus et Alpes Cottiae Romano imperio accedunt. 15. Nero omnibus exsecrabilis hostisque a senatu iudicatus ipse se interficit. 16. Galba, senex, post breve imperium occiditur. 17. Otho, cum a Vitellio, imperii aemulo, urgeretur, ad evitandam belli civilis calamitatem voluntaria morte obit. 18. Vitellius, Neronis imitator, ingluvie maxime notabilis, ignominiose perit. 19. 20. Vespasiani virtutes et res in bellis gestae, quibus Romano imperio accesserunt Vecta insula, factaeque provinciae Achaia, Lycia, Rhodus, Samus, Thracia, Cilicia, Commagene. 21. 22. Titi, principis optimi, laetissimum imperium. 23. Domitianus, diversis moribus foedus, contra Sarmatas, Cattos et Dacos bella gerit et triumphos multis calamitatibus redemtos agit; cum Romae multa opera fecisset, ob scelera interficitur.

Cap. I. Anno Urbis septingentesimo fere ac nono, interfecto Caesare, bella civilia reparata sunt. Percussoribus enim Caesaris senatus favebat. Antonius Cos. partium Caesaris, civilibus bellis opprimere eos cona-

batur. [A. U. 708.] Ergo turbata republica multa Antonius scelera committens, a senatu hostis iudicatus est. Missi ad eum persequendum duo Coss. Pansa et Hirtius, [A. U. 709.] et Octavianus adolescens, annos X et VIII natus, Caesaris nepos, quem ille testamento heredem reliquerat, et nomen suum ferre iusserat. Hic est, qui postea Augustus est dictus, et rerum potitus. Quare profecti contra Antonium tres duces, vicerunt eum. Evenit tamen, ut victores Coss. ambo morerentur. Quare tres exercitus uni Caesari Augusto paruerunt.

CAP. II. Fugatus Antonius, amisso exercitu, confugit ad Lepidum, qui Caesaris magister equitum fuerat, et tunc copias militum grandes habebat; a quo susceptus est. Mox Lepido operam dante, Caesar cum Antonio pacem fecit, et quasi vindicaturus patris sui mortem, a quo per testamentum fuerat adoptatus, Romam cum exercitu profectus, extorsit, ut sibi XX anno consulatus daretur. Senatum proscripsit, cum Antonio et Lepido, et rempublicam armis tenere coepit. Per hos etiam Cicero orator occisus est, multique alii nobiles.

CAP. III. (II.) Interea Brutus et Cassius, interfectores Caesaris, ingens bellum moverunt: [A. U. 710.] erant enim per Macedoniam et Orientem multi exercitus, quos occupaverant. Profecti igitur contra eos Caesar Octavianus Augustus et M. Antonius (remanserat enim ad defendendam Italiam Lepidus) apud Philippos, Macedoniae urbem, contra eos pugnaverunt. Primo proelio victi sunt Antonius et Caesar; periit tamen dux nobilitatis Cassius: secundo Brutum et infinitam nobilitatem, quae cum illis bellum gesserat, victam interfecerunt. Ac sic inter eos divisa est respublica, ut Augustus Hispanias, Gallias et Italiam teneret: Antonius Asiam,

Pontum, Orientem. Sed in Italia L. Antonius Cos. [A. U. 711.] bellum civile commovit, frater eius, qui cum Caesare contra Brutum Cassiumque dimicaverat. Is apud Perusiam, Tusciae civitatem, victus et captus est, neque occisus. [A. U. 712.]

CAP. IV. (III.) Interim a Sexto Pompeio, Cn. Pompeii Magni filio, [A. U. 712.] ingens bellum in Sicilia commotum est, his, qui superfuerant ex partibus Bruti Cassiique, ad eum confluentibus. Bellatum per Caesarem Augustum Octavianum et M. Antonium adversus Sextum Pompeium. Pax postremo convenit. [A. U. 713.]

CAP. V. Eo tempore M. Agrippa in Aquitania rem prospere gessit; [A. U. 715.] et L. Ventidius Bassus irrumpentes in Syriam Persas tribus proeliis vicit. [A. U. 713.] Pacorum, regis Orodis filium, interfecit eo ipso die, quo olim Orodes, Persarum rex, per ducem Surenam, Crassum occiderat. Hic primus de Parthis iustissimum triumphum Romae egit.

CAP. VI. Interim Pompeius pacem rupit, [A. U. 714.] et navali proelio victus, fugiens ad Asiam, interfectus est. (IV.) Antonius, qui Asiam Orientemque tenebat, repudiata sorore Caesaris Augusti Octaviani, Cleopatram, reginam Aegypti, duxit uxorem. Contra Persas ipse etiam pugnavit; [A. U. 716.] primis eos proeliis vicit; regrediens tamen fame et pestilentia laboravit. Et cum instarent Parthi fugienti, ipse pro victo recessit.

CAP. VII. Hic quoque ingens bellum civile commovit, [A. U. 720.] cogente uxore Cleopatra, regina Aegypti, dum cupiditate muliebri optat etiam in urbe regnare. Victus est ab Augusto navali pugna clara et illustri apud Actium, [A. U. 721.] qui locus in Epiro est, ex qua fugit in Aegyptum; et desperatis rebus, cum omnes ad Augustum transirent, ipse se interemit: Cleo-

patra sibi aspidem admisit, et veneno eius exstincta est. Aegyptus per Octavianum Augustum imperio Romano adiecta est, praepositusque ei Cn. Cornelius Gallus. Hunc primum Aegyptus Romanum iudicem habuit.

Cap. VIII. Ita bellis toto orbe confectis, Octavianus Augustus Romam rediit, XII anno, quam Cos. fuerat. [A. U. 723.] Ex eo rempublicam per quadraginta et quatuor annos solus obtinuit. Ante enim XII annis cum Antonio et Lepido tenuerat. Ita ab initio principatus eius usque ad finem LVI anni fuere. (V.) Obiit autem LXXVI anno, [A. U. 765.] morte communi, in oppido Campaniae Atella; Romae in campo Martio sepultus est: vir, qui non immerito ex maxima parte deo similis est putatus. Neque enim facile ullus eo aut in bellis felicior fuit, aut in pace moderatior. XLIV annis, quibus solus gessit imperium, civilissime vixit: in cunctos liberalissimus, in amicos fidissimus; quos tantis evexit honoribus, ut paene aequaret fastigio suo.

Cap. IX. Nullo tempore res Romana magis floruit. Nam exceptis civilibus bellis, in quibus invictus fuit, Romano adiecit imperio Aegyptum, Cantabriam, Dalmatiam, saepe ante victam, sed penitus tunc subactam, Pannoniam, Aquitaniam, Illyricum, Raetiam, Vindelicos, et Salassos in Alpibus; omnes Ponti maritimas civitates: in his nobilissimas Bosporum et Panticapaeon. Vicit autem proeliis Dacos; Germanorum ingentes copias cecidit; ipsos quoque trans Albim fluvium submovit, qui in barbarico longe ultra Rhenum est. Hoc tamen bellum per Drusum privignum suum administravit, sicut per Tiberium, privignum alterum, Pannonicum, quo bello XL millia captivorum ex Germania transtulit, et supra ripam Rheni in Gallia collocavit. Armeniam a Parthis recepit: obsides, (quod nulli antea),

Persae ei dederunt: reddiderunt etiam signa Romana, quae Crasso victo ademerant.

CAP. X. Scythae et Indi, quibus antea Romanorum nomen incognitum fuerat, munera et legatos ad eum miserunt. Galatia quoque sub hoc provincia facta est, cum antea regnum fuisset; primusque eam M. Lollius pro praetore administravit. Tanto autem amore etiam apud barbaros fuit, ut reges, populi Romani amici, in honorem eius conderent civitates, quas Caesareas nominarent; sicut in Mauritania a rege Iuba, et in Palaestina, quae nunc urbs est clarissima. Multi autem reges ex regnis suis venerunt, ut ei obsequerentur: et habitu Romano, togati scilicet, ad vehiculum vel equum ipsius cucurrerunt. Moriens Divus appellatus est. Rempublicam beatissimam Tiberio successori reliquit: [P. C. N. 14.] qui privignus ei, mox gener, postremo adoptione filius fuerat.

CAP. XI. (VI.) TIBERIUS ingenti socordia imperium gessit, gravi crudelitate, scelesta avaritia, turpi libidine. Nam nusquam ipse pugnavit: bella per legatos suos gessit: quosdam reges, per blanditias ad se evocatos, nunquam remisit, in quibus Archelaum Cappadocem, cuius etiam regnum in provinciae formam redegit, et maximam civitatem appellari nomine suo iussit, quae nunc Caesarea dicitur, cum Mazaca antea vocaretur. Hic tertio et vigesimo imperii anno, aetatis septuagesimo octavo, ingenti omnium gaudio mortuus est in Campania. [P. C. N. 37.]

CAP. XII. (VII.) Successit ei CAIUS CAESAR, cognomento CALIGULA, Drusi, privigni Augusti, et ipsius Tiberii nepos; sceleratissimus, ac funestissimus, et qui etiam Tiberii dedecora purgaverit. Bellum contra Germanos suscepit; et ingressus Sueviam, nihil strenue

fecit. Stupra sororibus intulit; ex una etiam filiam agnovit. Cum adversum cunctos ingenti avaritia, libidine, crudelitate saeviret, interfectus in palatio est anno aetatis XXIX, imperii III, mense X, dieque VIII.

CAP. XIII. (VIII.) Post hunc CLAUDIUS fuit, patruus Caligulae, Drusi, qui apud Mogontiacum monumentum habet, filius; cuius et Caligula nepos erat. Hic medie imperavit, multa gerens tranquille atque moderate, quaedam crudeliter et insulse. Britanniae bellum intulit, quam nullus Romanorum post Iulium Caesarem attigerat, eaque devicta per Cn. Sentium et A. Plautium, [P. C. N. 43.] illustres et nobiles viros, triumphum celebrem egit. Quasdam insulas etiam, ultra Britanniam in Oceano positas, Romano imperio addidit, quae appellantur Orcades, filioque suo Britannici nomen imposuit. Tam civilis autem circa quosdam amicos exstitit, ut etiam Plautium, nobilem virum, qui in expeditione Britannica multa egregie fecerat, triumphantem ipse prosequeretur, et conscendenti Capitolium laevus incederet. Is vixit annos IV et LX, imperavit XIV. Post mortem consecratus est divusque appellatus. [P. C. N. 54.]

CAP. XIV. (IX.) Successit huic NERO, Caligulae, avunculo suo, simillimus, qui imperium Romanum et deformavit et deminuit: inusitatae luxuriae sumtuumque, ut qui exemplo Caii Caligulae calidis et frigidis lavaret unguentis, retibus aureis piscaretur, quae blattinis funibus extrahebat. Infinitam partem senatus interfecit; bonis omnibus hostis fuit. Ad postremum se tanto dedecore prostituit, ut et saltaret et cantaret in scena, citharoedico habitu vel tragico. Parricidia multa commisit, fratre, uxore, matre interfectis. Urbem Romam incendit, ut spectaculi eius imaginem cerneret,

quali olim Troia capta arserat. [P. C. N. 64.] In re militari nihil omnino ausus, Britanniam paene amisit. Nam duo sub hoc nobilissima oppida capta illic atque eversa sunt: Armeniam Parthi sustulerunt, legionesque Romanas sub iugum miserunt. Duae tamen provinciae sub eo factae sunt, Pontus Polemoniacus, concedente rege Polemone, et Alpes Cottiae, Cottio rege defuncto.

CAP. XV. Per haec Romano orbi exsecrabilis, ab omnibus simul destitutus, et a senatu hostis iudicatus, cum quaereretur ad poenam, (quae poena erat talis, ut nudus per publicum ductus, furca capiti eius inserta, virgis usque ad mortem caederetur, atque ita praecipitaretur de saxo) e palatio fugit, et in suburbano se liberti sui, quod inter Salariam et Nomentanam viam ad quartum urbis milliarium, interfecit. Aedificavit Romae thermas, quae ante Neronianae dictae, nunc Alexandrinae appellantur. Obiit trigesimo et altero aetatis anno, [P. C. N. 68.] imperii quarto decimo, atque in eo omnis familia Augusti consumta est.

CAP. XVI. (X.) Huic Servius GALBA successit, antiquissimae nobilitatis senator, cum septuagesimum et tertium annum ageret aetatis. Ab Hispanis et Gallis imperator electus, mox ab universo exercitu libenter acceptus. Nam privata eius vita insignis fuerat militaribus et civilibus rebus; saepe consul, saepe pro consule, frequenter dux in gravissimis bellis. Huius breve imperium fuit, et quod bona haberet exordia, nisi ad severitatem propensior videretur. Insidiis tamen Othonis occisus est, imperii mense septimo; iugulatus in foro Romae, sepultusque in hortis suis, qui sunt Aurelia via non longe ab urbe Roma. [P. C. N. 69.]

CAP. XVII. (XI.) OTHO, occiso Galba, invasit imperium, materno genere nobilior, quam paterno, neutro tamen obscuro: in privata vita mollis, et Neronis familiaris: in imperio documentum sui non potuit ostendere. Nam cum iisdem temporibus, quibus Otho Galbam occiderat, etiam Vitellius factus esset a Germanicianis exercitibus imperator, bello contra eum suscepto, cum apud Betriacum in Italia levi proelio victus esset, ingentes tamen copias ad bellum haberet, sponte semetipsum occidit, petentibus militibus, ne tam cito de belli desperaret eventu, cum tanti se non esse dixisset, ut propter eum civile bellum commoveretur. Voluntaria morte obiit, trigesimo et octavo aetatis anno, nonagesimo et quinto imperii die. [P. C. N. 69.]

CAP. XVIII. (XII.) Dein VITELLIUS imperio potitus est, familia honorata magis, quam nobili. Nam pater eius non admodum clare natus, tres tamen ordinarios gesserat consulatus. Hic cum multo dedecore imperavit, et gravi saevitia notabilis, praecipue ingluvie et voracitate: quippe cum de die saepe quarto vel quinto feratur epulatus. Notissima certe coena memoriae mandata est, quam ei Vitellius frater exhibuit; in qua, super ceteros sumtus, duo millia piscium, septem avium millia apposita traduntur. Hic cum Neroni similis esse vellet, atque id adeo prae se ferret, ut etiam exsequias Neronis, quae humiliter sepultae fuerant, honoraret, a Vespasiani ducibus occisus est, interfecto prius Sabino, Vespasiani imperatoris fratre, quem cum Capitolio incendit. Interfectus autem est, et cum magno dedecore tractus per urbem Romam publice, nudus, erecta coma et capite, subiecto ad mentum gladio, stercore in vultum et pectus ab omnibus obviis appetitus; postremo iugulatus, et in Tiberim deiectus, etiam communi caruit

sepultura. [P. C. N. 69.] Periit autem aetatis anno septimo et quinquagesimo, imperii mense VIII et die uno.

CAP. XIX. (XIII.) VESPASIANUS huic successit, factus apud Palaestinam imperator; princeps obscure quidem natus, [P. C. N. 43.] sed optimis comparandus; privata vita illustris, ut qui a Claudio in Germaniam, deinde in Britanniam missus, tricies et bis cum hoste conflixerit, duas validissimas gentes, XX oppida, insulam Vectam, Britanniae proximam, imperio Romano adiecerit. Romae se in imperio moderatissime gessit: pecuniae tantum avidior fuit, ita ut eam nulli iniuste auferret; quam cum omni diligentiae provisione colligeret, tamen studiosissime largiebatur, praecipue indigentibus. Nec facile ante eum cuiusquam principis vel maior est liberalitas comperta, vel iustior. Placidissimae lenitatis, ut qui maiestatis quoque contra se reos non facile puniret ultra exsilii poenam. Sub hoc Iudaea Romano accessit imperio; et Hierosolyma, quae fuit urbs nobilissima Palaestinae. [P. C. N. 70.] Achaiam, Lyciam, Rhodum, Byzantium, Samum, quae liberae ante hoc tempus fuerant: item Thraciam, Ciliciam, Commagenen, quae sub regibus amicis egerant, in provinciarum formam redegit.

CAP. XX. Offensarum et inimicitiarum immemor fuit: convicia a causidicis et philosophis in se dicta, leniter tulit: diligens tamen coercitor disciplinae militaris. Hic cum Tito filio de Hierosolymis triumphavit. Per haec cum senatui et populo, postremo cunctis amabilis ac iucundus esset, profluvio ventris exstinctus est in villa propria, circa Sabinos, annum aetatis agens sexagesimum nonum, imperii nonum et diem septimum: atque inter divos relatus est. Genituram filiorum ita cognitam habuit, ut, cum multae contra eum

coniurationes fierent, quas patefactas ingenti dissimulatione contemsit, in senatu dixerit, *aut filios sibi successuros, aut neminem.*

CAP. XXI. (XIV.) Huic TITUS filius successit, [P. C. N. 78.] qui et ipse Vespasianus est dictus; vir omnium virtutum genere mirabilis adeo, ut *amor et deliciae humani generis* diceretur. Facundissimus, bellicosissimus, moderatissimus: causas latine egit; poemata et tragoedias graece composuit. In oppugnatione Hierosolymorum, sub patre militans XII propugnatores XII sagittarum ictibus confixit. Romae tantae civilitatis in imperio fuit, ut nullum omnino puniret: convictos adversum sese coniurationis ita dimiserit, ut in eadem familiaritate, qua antea, habuerit. Facilitatis et liberalitatis tantae fuit, ut, cum nulli quidquam negaret, et ab amicis reprehenderetur, responderit, *nullum tristem debere ab imperatore discedere;* praeterea, cum quodam die in coena recordatus fuisset, nihil se illo die cuiquam praestitisse, dixerit: *amici, hodie diem perdidi.* Hic Romae amphitheatrum aedificavit, et quinque millia ferarum in dedicatione eius occidit.

CAP. XXII. Per haec inusitato favore dilectus, morbo periit in ea, qua pater, villa, [P. C. N. 81.] post biennium, menses octo, dies XX, quam imperator erat factus, aetatis anno altero et quadragesimo. Tantus luctus eo mortuo publicus fuit, ut omnes tanquam in propria doluerint orbitate. Senatus, obitu ipsius circa vesperam nuntiato, nocte irrupit in curiam, et tantas ei mortuo laudes gratiasque congessit, quantas nec vivo unquam egerat, nec praesenti. Inter divos relatus est.

CAP. XXIII. (XV.) DOMITIANUS mox accepit imperium, frater ipsius iunior: Neroni, aut Caligulae, aut Tiberio similior, quam patri, vel fratri suo. Primis

tamen annis moderatus in imperio fuit, mox ad ingentia vitia progressus, libidinis, iracundiae, crudelitatis, avaritiae, tantum in se odii concitavit, ut merita et patris et fratris aboleret. Interfecit nobilissimos ex senatu: dominum se et deum primus appellari iussit: nullam sibi nisi auream et argenteam statuam in Capitolio poni passus est: consobrinos suos interfecit: superbia quoque in eo exsecrabilis fuit. Expeditiones quatuor habuit: unam adversum Sarmatas; alteram adversum Cattos; duas adversum Dacos. De Dacis Cattisque duplicem triumphum egit: de Sarmatis solam lauream usurpavit. Multas tamen calamitates iisdem bellis passus est. Nam in Sarmatia legio eius cum duce interfecta, et a Dacis Oppius Sabinus consularis, et Cornelius Fuscus, praefectus praetorio, cum magnis exercitibus occisi sunt. Romae quoque multa opera fecit: in his Capitolium, et Forum transitorium, Odeum, Divorum Porticus, Iseum, Serapeum ac Stadium. Verum cum ob scelera universis exosus esse coepisset, interfectus est suorum coniuratione in palatio, anno aetatis XLV, imperii quinto decimo. [P. C. N. 96.] Funus eius cum ingenti dedecore per vespillones exportatum, et ignobiliter est sepultum.

LIBER OCTAVUS.

ARG. CAP. 1. Nervae aequitas et civilitas. 2 — 5. Traianus praeclaris virtutibus ornatus fines Romani imperii, subactis regionibus populisque pluribus, longe lateque profert. 6. 7.

Hadrianus, Traiani gloriae invidens, imperii limites contrahit, et paci, literis et aedificationibus studet. 8. Antonini Pii virtutes civiles et apud exteros gloria. 9. Hinc duos imperatores habuit respublica, Marco et Lucio Antoninis Veris aequo iure regnantibus. 10. Lucii, ingenio parum civili, expeditio contra Parthos et triumphus inde revectus. 11—14. Marci doctrina, mores aequi, bella contra Germanos et Marcomannos, quorum hoc longe gravissimum triumpho celebrat. 15. Antoninus Commodus, a patre heres regni, addito solemni hinc Caesaris nomine, antea constitutus, moribus dissimilis, contra Germanos feliciter pugnat. 16. Helvius Pertinax, grandaevus iam ad imperium evectus, post 80 dies militum seditione perit. 17. Salvius Iulianus, iure peritissimus, a Severo victus post 7 mensium imperium interficitur. 18. 19. Septimius Severus, Afer, moribus saevis, ceterum doctus, Pescennium Nigrum et Clodium Albinum, imperii aemulos, opprimit, Parthosque, Arabas et Adiabenos vincit, Britanniam etiam invadit. 20. Antonini Caracallae, a quo Antoninianae thermae factae sunt, asperitas et libido. 21. Opilii Macrini et Diadumeni, filii, breve imperium, et nulla re memorabile. 22. Aurelii Antonini Heliogabali vita impura. 23. Aurelius Alexander reportata de Persis victoria et disciplinae militaris severitate notus. Sub eo floruit Ulpianus ICtus.

Cap. I. Anno octingentesimo et quinquagesimo ab urbe condita, [p. c. n. 96.] Vetere et Valente consulibus, respublica ad prosperrimum statum rediit, bonis principibus ingenti felicitate commissa. Domitiano enim, exitiabili tyranno, Nerva successit, vir in privata vita moderatus et strenuus; nobilitatis mediae. Qui senex admodum, operam dante Petronio Secundo, praefecto praetorio, item Parthenio, interfectore Domitiani, imperator factus, aequissimum se et civilissimum

praebuit. Reipublicae divina provisione consuluit, Traianum adoptando. Mortuus est Romae post annum et quatuor menses imperii sui, ac dies octo, aetatis septuagesimo et altero; atque inter divos relatus est. [P. C. N. 98.]

CAP. II. Successit ei ULPIUS CRINITUS TRAIANUS, natus Italicae in Hispania, familia antiqua magis, quam clara. Nam pater eius primum Cos. fuit: imperator autem apud Agrippinam in Galliis factus est. Rempublicam ita administravit, ut omnibus principibus merito praeferatur. Inusitatae civilitatis et fortitudinis fuit. Romani imperii, quod post Augustum defensum magis fuerat, quam nobiliter ampliatum, fines longe lateque diffudit: urbes trans Rhenum in Germania reparavit: Daciam, Decebalo victo, subegit, [P. C. N. 106.] provincia trans Danubium facta in his agris, quos nunc Thaiphali habent, Victoali et Theruingi. Ea provincia decies centena millia passuum in circuitu tenuit.

CAP. III. Armeniam, quam occupaverant Parthi, recepit, [P. C. N. 114.] Parthamasire occiso, qui eam tenebat. Albanis regem dedit. Iberorum regem, et Sauromatarum, et Bosporanorum, et Arabum, et Osdroenorum, et Colchorum in fidem accepit. Corduenos, Mardos, Medos occupavit, et Anthemusiam, magnam Persidis regionem, Seleuciam et Ctesiphontem, Babylonem et Messenios vicit ac tenuit: usque ad Indiae fines et mare rubrum accessit, atque ibi tres provincias fecit, Armeniam, Assyriam, Mesopotamiam, cum his gentibus, quae Madenam attingunt. Arabiam postea in provinciae formam redegit. In mari rubro classem instituit, ut per eam Indiae fines vastaret.

CAP. IV. Gloriam tamen militarem civilitate et moderatione superavit, Romae et per provincias aequa-

lem se omnibus exhibens; amicos salutandi causa frequentans, vel aegrotantes, vel, cum festos dies habuissent, convivia cum iisdem indiscreta vicissim habens; saepe in vehiculis eorum sedens; nullum senatorum laedens; nihil iniustum ad augendum fiscum agens; liberalis in cunctos, publice privatimque ditans omnes et honoribus augens, quos vel mediocri familiaritate cognovisset; orbem terrarum aedificans; multas immunitates civitatibus tribuens; nihil non tranquillum et placidum agens, adeo, ut omni eius aetate unus senator damnatus sit, atque is tamen per senatum, ignorante Traiano. Ob haec per orbem terrarum Deo proximus, nihil non venerationis meruit et vivus et mortuus.

Cap. V. Inter alia dicta hoc ipsius fertur egregium. Amicis eum culpantibus, quod nimis circa omnes communis esset, respondit: *Talem se imperatorem esse privatis, quales esse sibi imperatores privatus optasset.* Post ingentem igitur gloriam, belli domique quaesitam, e Perside rediens, apud Seleuciam Isauriae profluvio ventris exstinctus est. Obiit autem aetatis anno LXIII. mense nono et die quarto: imperii XIX. mense VI. die XV. Inter divos relatus est, solusque omnium intra urbem sepultus. Ossa eius, collocata in urna aurea in foro, quod aedificavit, sub columna sita sunt, cuius altitudo CXLIV pedes habet. Huius tantum memoriae delatum est, ut usque ad nostram aetatem non aliter in senatu principibus acclametur, nisi FELICIOR AUGUSTO, MELIOR TRAIANO. Adeo in eo gloria bonitatis obtinuit, ut vel assentantibus, vel vere laudantibus occasionem magnificentissimi praestet exempli.

Cap. VI. (III.) Defuncto Traiano, AELIUS HADRIANUS creatus est princeps; [P. C. N. 117.] sine aliqua quidem voluntate Traiani, sed operam dante Plotina,

Traiani uxore. Nam eum Traianus, quamquam consobrinae filium, vivus noluerat adoptare. Natus et ipse Italicae in Hispania; qui, Traiani gloriae invidens, statim provincias tres reliquit, quas Traianus addiderat; et de Assyria, Mesopotamia et Armenia revocavit exercitus, ac finem imperii esse voluit Euphratem. Idem de Dacia facere conatum amici deterruerunt, ne multi cives Romani barbaris traderentur; propterea quod Traianus, victa Dacia, ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat, ad agros et urbes colendas. Dacia enim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta.

Cap. VII. Pacem tamen omni tempore imperii sui habuit, semel tantum per praesidem dimicavit; orbem Romanum circumiit; multa aedificavit. Facundissimus Latino sermone, Graeco eruditissimus fuit; non magnam clementiae gloriam habuit; diligentissimus tamen circa aerarium et militum disciplinam. Obiit in Campania, maior sexagenario, imperii anno XXI. mense X. die XXIX. [p. c. n. 138.] Senatus ei tribuere noluit divinos honores: tamen cum successor ipsius Titus Aurelius Fulvius Antoninus hoc vehementer exigeret, et universi senatores palam resisterent, tandem obtinuit.

Cap. VIII. (IV.) Ergo Hadriano successit T. Antoninus Fulvius Boionius, idem etiam Pius nominatus; genere claro, sed non admodum vetere; vir insignis; et qui merito Numae Pompilio conferatur, ita ut Romulo Traianus aequatur. Vixit ingenti honestate privatus, maiori, in imperio; nulli acerbus, cunctis benignus: in re militari moderata gloria, defendere magis provincias, quam amplificare studens: viros aequissimos ad administrandam rempublicam quaerens: bonis honorem habens, improbos sine aliqua

acerbitate detestans: regibus amicis venerabilis non minus, quam terribilis, adeo ut barbarorum plurimae nationes, depositis armis, ad eum controversias suas litesque deferrent, sententiaeque eius parerent. Hic ante imperium ditissimus, opes quidem omnes suas stipendiis militum, et circa amicos liberalitatibus minuit; verum aerarium opulentum reliquit. Pius propter clementiam dictus est. Obiit apud Lorium, villam suam, milliario ab urbe XII, vitae anno LXXIII, imperii XXIII, atque inter divos relatus est, et merito consecratus. [P. C. N. 161.]

Cap. IX. (V.) Post hunc imperavit Marcus Antoninus Verus, haud dubie nobilissimus; quippe cum eius origo paterna a Numa Pompilio, materna a Sallentino rege penderet; et cum eo L. Antoninus Verus. Tumque primum Romana respublica duobus, aequo iure imperium administrantibus, paruit, cum usque ad eos singulos semper habuisset Augustos.

Cap. X. Hi et genere inter se coniuncti fuerunt et affinitate. Nam Verus Antoninus M. Antonini filiam in matrimonium habuit: M. autem Antoninus gener Antonini Pii fuit per uxorem Galeriam Faustinam iuniorem, consobrinam suam. Hi bellum contra Parthos gesserunt; qui post victoriam Traiani tunc primum rebellaverant. Verus Antoninus ad id profectus est: qui Antiochiae et circa Armeniam agens, multa per duces, et ingentia patravit: Seleuciam, Assyriae urbem nobilissimam, cum quadraginta millibus hominum cepit: Parthicum triumphum revexit; cum fratre eodemque socero triumphavit. [P. C. N. 169.] Obiit tamen in Venetia, cum a Concordia civitate Altinum proficisceretur, et cum fratre in vehiculo sederet, subito sanguine ictus, casu morbi, quem Graeci ἀπόπληξιν vocant. Vir

ingenii parum civilis; reverentia tamen fratris nihil unquam atrox ausus. Cum obisset undecimo imperii anno, inter deos relatus est.

Cap. XI. (VI.) Post eum Marcus Antoninus solus rempublicam tenuit, vir, quem mirari facilius quis, quam laudare possit. [p. c. n. 172.] A principio vitae tranquillissimus, adeo ut in infantia quoque vultum nec ex gaudio, nec ex moerore mutaret. Philosophiae deditus Stoicae; ipse etiam non solum vitae moribus, sed etiam eruditione philosophus: tantae admirationis adhuc iuvenis, ut eum successorem paraverit Hadrianus relinquere: adoptato tamen Antonino Pio, generum esse ei idcirco voluerit, ut hoc ordine ad imperium perveniret.

Cap. XII. Institutus est ad philosophiam per Apollonium Chalcedonium; ad scientiam literarum Graecarum per Sextum Chaeronensem, Plutarchi nepotem; Latinas autem literas eum Fronto, orator nobilissimus, docuit. Hic cum omnibus Romae aequo iure egit, ad nullam insolentiam elatus imperii fastigio: liberalitatis promtissimae: provincias ingenti benignitate et moderatione tractavit. Contra Germanos eo principe res feliciter gestae sunt. Bellum ipse unum gessit Marcomannicum, sed quantum nulla memoria fuit, adeo ut Punicis conferatur. Nam eo gravius est factum, quod universi exercitus Romani perierant. Sub hoc enim tantus casus pestilentiae fuit, ut post victoriam Persicam, Romae ac per Italiam provinciasque maxima hominum pars, militum omnes fere copiae languore defecerint.

Cap. XIII. Ingenti ergo labore et moderatione, cum apud Carnuntum iugi triennio perseverasset, bellum Marcomannicum confecit, quod cum his Quadi, Van-

dali, Sarmatae, Suevi atque omnis barbaria commoverat: multa hominum millia interfecit, ac, Pannoniis servitio liberatis, Romae rursus cum Commodo Antonino, filio suo, quem iam Caesarem fecerat, triumphavit. Ad huius belli usum, aerario exhausto, cum largitiones nullas haberet, neque indicere provincialibus aut senatui aliquid vellet, instrumentum regii cultus, facta in foro divi Traiani sectione, distraxit: vasa aurea, pocula crystallina et murrhina, uxoriam ac suam sericam et auream vestem, multa ornamenta gemmarum; ac per duos continuos menses ea venditio habita est, multumque auri redactum. Post victoriam tamen emtoribus pretia restituit, qui reddere comparata voluerunt: molestus nulli fuit, qui maluit semel emta retinere.

Cap. XIV. Hic permisit viris clarioribus, ut convivia eodem cultu, quo ipse, et ministris similibus, exhiberent. In editione munerum post victoriam adeo magnificus fuit, ut centum simul leones exhibuisse tradatur. Cum igitur fortunatam rempublicam et virtute et mansuetudine reddidisset, obiit XVIII imperii anno, vitae LXI, et omnibus certatim annitentibus, inter divos relatus est. [p. c. n. 180.]

Cap. XV. (VII.) Huius successor L. Antoninus Commodus nihil paternum habuit, nisi quod contra Germanos feliciter et ipse pugnavit. Septembrem mensem ad nomen suum transferre conatus est, ut Commodus diceretur. Sed luxuria et obscenitate depravatus, gladiatoriis armis saepissime in ludo, deinceps etiam in amphitheatro cum huiusmodi hominibus saepe dimicavit. Obiit morte subita, [p. c. n. 192.] atque adeo, ut strangulatus, vel veneno interfectus putaretur, cum annis XII post patrem et VIII mensibus imperasset;

tanta exsecratione omnium, ut hostis humani generis etiam mortuus iudicaretur.

CAP. XVI. (VIII.) Huic successit PERTINAX, grandaevus iam, ut qui septuagenariam attigisset aetatem; praefecturam urbi tunc agens, ex S. C. imperare iussus. Octogesimo imperii die, praetorianorum militum seditione, et Iuliani scelere occisus est. [P. C. N. 193.]

CAP. XVII. (IX.) Post eum SALVIUS IULIANUS rempublicam invasit, vir nobilis et iure peritissimus; nepos Salvii Iuliani, qui sub divo Hadriano *perpetuum* composuit *edictum*. Victus est a Severo apud Mulvium pontem, interfectus in palatio. Vixit mensibus septem, postquam coeperat imperare.

CAP. XVIII. (X.) Hinc imperii Romani administrationem SEPTIMIUS SEVERUS accepit: oriundus ex Africa, provincia Tripolitana, oppido Lepti. Solus omni memoria et ante et postea ex Africa imperator fuit. Hic primum fisci advocatus, mox militaris tribunus, per multa deinde ac varia officia atque honores usque ad administrationem totius reipublicae venit. Pertinacem se appellari voluit, in honorem eius Pertinacis, qui a Iuliano fuerat occisus. Parcus admodum fuit, natura saevus: bella multa, et feliciter gessit. Pescennium Nigrum, qui in Aegypto et Syria rebellaverat, apud Cyzicum interfecit. Parthos vicit, et Arabas interiores, et Adiabenos. Arabas eo usque superavit, ut etiam provinciam ibi faceret; idcirco Parthicus, Arabicus, Adiabenicus dictus est. Multa toto Romano orbe reparavit. Sub eo etiam Clodius Albinus, qui in occidendo Pertinace socius fuerat Iuliano, Caesarem se in Gallia fecit, victusque apud Lugdunum est et interfectus. [P. C. N. 197.]

CAP. XIX. Severus autem, praeter bellicam gloriam, etiam civilibus studiis clarus fuit, et literis doctus,

philosophiae scientiam ad plenum adeptus. Novissimum bellum in Britannia habuit, [P. C. N. 208.] utque receptas provincias omni securitate muniret, vallum per XXXII millia passuum a mari ad mare deduxit. Decessit Eboraci admodum senex, [P. C. N. 211.] imperii anno sexto decimo, mense tertio, et divus appellatus est. Filios duos successores reliquit, Bassianum et Getam: sed Bassiano Antonini nomen a senatu voluit imponi. Itaque dictus est M. Aurelius Antoninus Bassianus, patrique successit. Nam Geta, hostis publicus iudicatus, confestim periit.

CAP. XX. (XI.) MARCUS igitur AURELIUS ANTONINUS BASSIANUS, idemque CARACALLA, morum fere paternorum fuit; paullo asperior et minax. Opus Romae egregium fecit lavacri, quae Antoninianae appellantur; nihil praeterea memorabile. Impatiens libidinis, ut qui novercam suam Iuliam uxorem duxerit. Defunctus est in Osdroene apud Edessam, [P. C. N. 217.] moliens adversum Parthos expeditionem, anno imperii VI. mense II. vix egressus aetatis XLIII annum; funere publico elatus est.

CAP. XXI. (XII.) OPILIUS deinde MACRINUS, qui praefectus praetorio erat, cum filio DIADUMENO facti imperatores, nihil memorabile ex temporis brevitate gesserunt. Nam imperium eorum duum mensium et unius anni fuit. Seditione militari ambo pariter occisi sunt. [P. C. N. 218.]

CAP. XXII. (XIII.) Creatus est post hos M. AURELIUS ANTONINUS. Hic Antonini Caracallae filius putabatur: sacerdos autem Heliogabali templi erat. Is cum Romam ingenti et militum et senatus exspectatione venisset, probris se omnibus contaminavit. Impudicissime et obscenissime vixit, biennioque post et VIII

mensibus [P. C. N. 222.] tumultu interfectus est militari; et cum eo mater Soaemia Syra.

CAP. XXIII. (XIV.) Successit huic AURELIUS ALEXANDER; ab exercitu Caesar, a Senatu Augustus nominatus, iuvenis admodum: susceptoque adversus Persas bello, Xerxen eorum regem gloriosissime vicit. Militarem disciplinam severissime rexit: quasdam tumultuantes legiones integras exauctoravit. Assessorem habuit, vel scrinii magistrum, Ulpianum, iuris conditorem. Romae quoque favorabilis fuit. Periit in Gallia, [P. C. N. 235.] militari tumultu, tertio decimo imperii anno et die VIII, in matrem suam Mammaeam unice pius.

LIBER NONUS.

ARG. CAP. 1. Maximinus bellum adversus Germanos feliciter gerit et a Pupieno interficitur. 2. Tres simul inde Augusti, Pupienus, Balbinus et Gordianus, qui, illis interfectis, solus imperium obtinet, Ianique portis apertis, Persas vincit. 3. Philippi duo, pater et filius, sub quibus annus Romae conditae millesimus celebratus est. 4. Decius bellum Gallicum comprimit, et cum filio, Caesare facto, post biennium occiditur. 5. Gallus, Hostilianus, et Volusianus eius filius nihil omnino clarum gesserunt. 6. Aemiliani breve et obscurum imperium. 7 — 10. Licinii Valeriani et Gallieni imperium vel infelicitate, vel ignavia, propter barbarorum incursiones perniciosum. Plures purpuram sumunt, Postumus, Marius Victorinus, Tetricus,

Odenathus. 11. Claudius caedit Gothos et, cum bene regnasset, post mortem a Senatu ingenti honore condecoratur. 12. Quintilli, egregii principis, breve imperium. 13 — 15. Aurelianus vincit Gothos; Romanam ditionem ad pristinos fines revocat; Tetricum in Gallia superat; Zenobiam in Oriente capit, monetariorum in urbe seditionem reprimit; cetera crudelis. 16. Taciti, egregie morati, breve imperium, nec magis diuturnum Floriani. 17. Probus, gloria militari et morum civilitate insignis, Gallias recipit, a barbaris occupatas, et vinearum culturam adiuvat. 18. Carus in bello contra Persas prospere gesto fulminis ictu perit; ex filiis, quos Caesares fecerat, Numerianus, patrem in Persico bello comitatus, per insidias perit. 19. Carinus, ob scelera invisus, a suis deseritur. Diocletianus, ab exercitu imperator creatus, 20. Carino oppresso, per Maximianum Herculium, Caesarem renuntiatum, Bacaudarum in Gallia seditionem domat. 21 — 23. Carausius in Britannia, Achilleus in Aegypto imperium arripiunt; Africam Quinquegentiani infestant; ad quos motus comprimendos Diocletianus Maximianum Herculium Augustum facit; Constantium et Maximianum Galerium Caesares. Alamanni a Constantio caeduntur. 24. 25. Maximianus Galerius Narseum, Persarum regem, primum victus, post magna clade afficit. Varia deinceps simul et singulatim bella gerunt, et Carpos, Basternas et Sarmatas subigunt. 26 — 28. Diocletiani et Maximiani Herculii, qui ambo, imperio deposito, ad privatam vitam concesserunt, mores et ingenium.

Cap. I. Post hunc Maximinus ex corpore militari primus ad imperium accessit, [p. c. n. 235.] sola militum voluntate, cum nulla senatus intercessisset auctoritas, neque ipse senator esset. Is, bello adversus Germanos feliciter gesto, cum a militibus imperator esset appellatus, a Pupieno Aquileiae occisus est, [p. c. n. 238.] defe-

rentibus eum militibus suis, cum filio adhuc puero, cum quo imperaverat triennio et paucis diebus.

CAP. II. Postea tres simul Augusti fuerunt, PUPIENUS, BALBINUS et GORDIANUS: duo superiores obscurissimo genere; Gordianus nobilis; quippe cuius pater, senior Gordianus, consensu militum, cum proconsulatum Africae ageret, Maximino imperante, princeps fuisset electus. Itaque cum Romam venisset, Balbinus et Pupienus in palatio interfecti sunt; soli Gordiano imperium reservatum. [P. C. N. 238.] Gordianus admodum puer, cum Tranquillinam Romae duxisset uxorem, Ianum geminum aperuit, et ad orientem profectus, [P. C. N. 242.] Parthis bellum intulit, qui iam moliebantur erumpere. Quod quidem mox feciliter gessit, proeliisque ingentibus Persas afflixit. [P. C. N. 244.] Rediens haud longe a Romanis finibus interfectus est fraude Philippi, qui post eum imperavit. Miles ei tumulum vigesimo milliario a Circesso, quod castrum nunc Romanorum est, Euphrati imminens, aedificavit, exsequias Romam revexit, ipsum divum appellavit.

CAP. III. PHILIPPI duo, filius ac pater, Gordiano occiso, imperium invaserunt, atque, exercitu incolumi reducto, ad Italiam e Syria profecti sunt. His imperantibus millesimus annus Romae urbis ingenti ludorum apparatu spectaculorumque celebratus est. [P. C. N. 248.] Ambo deinde ab exercitu interfecti sunt: senior Philippus Veronae, Romae iunior. Annis quinque imperaverunt. Inter divos tamen relati sunt.

CAP. IV. Post hos DECIUS e Pannonia inferiore, Budaliae natus, imperium sumsit. Bellum civile, quod in Gallia motum fuerat, oppressit. Filium suum Caesarem fecit. Romae lavacrum aedificavit. Cum biennio

ipse et filius imperassent, uterque in barbarico interfecti sunt, et inter divos relati. [P. C. N. 251.]

CAP. V. Mox imperatores creati sunt GALLUS HOSTILIANUS et Galli filius, VOLUSIANUS. Sub his Aemilianus in Moesia res novas molitus est: ad quem opprimendum cum ambo profecti essent, Interamnae interfecti sunt, non completo biennio. [P. C. N. 253.] Nihil omnino clarum gesserunt. Sola pestilentia, et morbis, atque aegritudinibus notus eorum principatus fuit.

CAP. VI. (V.) AEMILIANUS obscurissime natus, obscurius imperavit, ac tertio mense exstinctus est.

CAP. VII. (VI.) Hinc LICINIUS VALERIANUS, in Raetia et Norico agens, ab exercitu imperator, et mox Augustus est factus. [P. C. N. 253.] GALLIENUS quoque Romae a senatu Caesar est appellatus. Horum imperium Romano nomini perniciosum et paene exitiabile fuit, vel infelicitate principum, vel ignavia. Germani Ravennam usque venerunt. Valerianus, in Mesopotamia bellum gerens, a Sapore, Persarum rege, superatus est: [P. C. N. 259.] mox etiam captus apud Parthos ignobili servitute consenuit.

CAP. VIII. Gallienus, cum adolescens factus esset Augustus, imperium primum feliciter, mox commode, ad ultimum perniciose gessit. Nam iuvenis in Gallia et Illyrico multa strenue fecit, occiso apud Mursam Ingenuo, qui purpuram sumserat, et Regaliano. Diu placidus et quietus, mox in omnem lasciviam dissolutus, tenendae reipublicae habenas probrosa ignavia et desperatione laxavit. Alamanni, vastatis Galliis, in Italiam penetraverunt. Dacia, quae a Traiano ultra Danubium fuerat adiecta, amissa est. Graecia, Macedonia, Pontus, Asia vastata per Gothos. Pannonia a Sarmatis Quadisque populata est. Germani usque ad

Hispanias penetraverunt, et civitatem nobilem Tarraconem expugnaverunt. Parthi, Mesopotamia occupata, Syriam sibi coeperunt vindicare.

CAP. IX. (VII.) Tum iam desperatis rebus, et deleto paene imperio Romano, POSTUMUS in Gallia, obscurissime natus, purpuram sumsit, et per annos decem ita imperavit, ut consumtas paene provincias ingenti virtute et moderatione reparaverit: qui seditione militum interfectus est, quod Mogontiacum, quae adversus eum rebellaverat, L. Aeliano res novas moliente, diripiendam militibus tradere noluisset. Post eum Marius, vilissimus opifex, purpuram accepit, et secundo die interfectus est. Victorinus postea Galliarum accepit imperium, vir strenuissimus: sed cum nimiae libidinis esset, et matrimonia aliena corrumperet, Agrippinae occisus est, actuario quodam machinante dolum, imperii sui anno secundo.

CAP. X. Huic successit Tetricus senator, qui, Aquitaniam honore praesidis administrans, absens a militibus imperator electus est, et apud Burdigalam purpuram sumsit: seditiones multas militum pertulit. Sed dum haec in Gallia geruntur, in Oriente per Odenathum Persae victi sunt: defensa Syria, recepta Mesopotamia, usque ad Ctesiphontem Odenathus penetravit.

CAP. XI. Ita, Gallieno rempublicam deserente, Romanum imperium in Occidente per Postumum, per Odenathum in Oriente servatum est. (VIII.) Gallienus interea Mediolani cum Valeriano fratre occisus est, imperii anno nono, [P. C. N. 268.] CLAUDIUSque ei successit, a militibus electus, a senatu appellatus Augustus. Hic Gothos, Illyricum Macedoniamque vastantes, ingenti proelio vicit. Parcus vir ac modestus, et iusti tenax, ac reipublicae gerendae idoneus: qui tamen intra im-

perii biennium morbo interiit, [P. C. N. 270.] et divus appellatus est. Senatus ingenti eum honore decoravit, scilicet ut in curia clypeus ipsi aureus, item in Capitolio statua aurea poneretur.

CAP. XII. QUINTILLUS post eum, Claudii frater, consensu militum imperator electus est; vir unicae moderationis et civilitatis, aequandus fratri, vel praeponendus. Consensu senatus appellatus Augustus, septimo decimo die imperii occisus est.

CAP. XIII. (IX.) Post eum AURELIANUS suscepit imperium, Dacia Ripensi oriundus: vir in bello potens, animi tamen immodici, et ad crudelitatem propensioris, quique Gothos strenuissime vicit. [P. C. N. 271.] Romanam ditionem ad fines pristinos varia bellorum felicitate revocavit. Superavit in Gallia Tetricum apud Catalaunos, ipso Tetrico prodente exercitum suum, cuius assiduas seditiones ferre non poterat: quin etiam per literas occultas Aurelianum ita fuerat deprecatus, ut inter alia versu Virgiliano uteretur:

Eripe me his, invicte, malis.

Zenobiam quoque, quae, occiso Odenatho marito, orientem tenebat, haud longe ab Antiochia sine gravi proelio cepit, [P. C. N. 273.] ingressusque Romam, nobilem triumphum, quasi receptor Orientis Occidentisque, egit, currum praecedentibus Tetrico et Zenobia; qui quidem Tetricus corrector Lucaniae postea fuit, ac privatus diutissime vixit. Zenobia autem posteros, qui adhuc manent, Romae reliquit.

CAP. XIV. Hoc imperante etiam monetarii in urbe rebellaverunt, vitiatis pecuniis, et Felicissimo rationali interfecto: quos Aurelianus victos ultima crudelitate compescuit: plurimos nobiles capite damnavit: saevus et sanguinarius, ac necessarius magis in quibusdam,

quam in ullo amabilis imperator. Trux omni tempore, etiam filii sororis interfector: disciplinae tamen militaris et morum dissolutorum magna ex parte corrector.

Cap. XV. Urbem Romam muris firmioribus cinxit: templum Soli aedificavit, in quo infinitum auri gemmarumque constituit. Provinciam Daciam, quam Traianus ultra Danubium fecerat, intermisit, vastato omni Illyrico et Moesia, desperans, eam posse retineri: abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit, appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit et est in dextra Danubio, in mare fluenti, cum antea fuerit in laeva. Occiditur servi sui fraude, qui ad quosdam militares viros, amicos ipsius, nomina pertulit annotata, falso manum eius imitatus, tanquam Aurelianus ipsos pararet occidere. Itaque ut praeveniretur, ab iisdem interfectus est in itineris medio, quod inter Constantinopolin et Heracleam est stratae veteris. Locus Caenophrurium appellatur. Mors tamen eius inulta non fuit. Meruit quoque inter divos referri. Imperavit annos quinque, menses VI.

Cap. XVI. (X.) Tacitus post hunc suscepit imperium; vir egregie moratus, et reipublicae gerendae idoneus. Nihil tamen clarum potuit ostendere, intra sextum mensem imperii morte praeventus. [p. c. n. 276.] Florianus, qui Tacito successerat, duobus mensibus et diebus XX in imperio fuit; neque quicquam dignum memoria egit.

Cap. XVII. (XI.) Post hunc Probus, vir illustris gloria militari, ad administrationem reipublicae accessit. [p. c. n. 276.] Gallias a barbaris occupatas ingenti proeliorum felicitate restituit. Quosdam imperium usurpare conatos, scilicet Saturninum in Oriente, Proculum et Bonosum Agrippinae, multis certaminibus op-

pressit. Vineas Gallos et Pannonios habere permisit; opere militari Almam montem apud Sirmium, et Aureum apud Moesiam superiorem vineis conseruit, et provincialibus colendas dedit. Hic cum bella innumera gessisset, pace parata dixit, *brevi milites necessarios non futuros*. Vir acer, strenuus, iustus, et qui Aurelianum aequaret gloria militari, morum autem civilitate superaret. Interfectus est tamen Sirmii, tumultu militari, in turri ferrata. [P. C. N. 282.] Imperavit annos VI. menses quatuor.

CAP. XVIII. (XII.) Post hunc CARUS est factus Augustus, Narbone natus in Gallia, qui confestim Carinum et Numerianum, filios, Caesares fecit, cum quibus regnavit duobus annis. Sed dum bellum adversum Sarmatas gerit, nuntiato Persarum tumultu ad Orientem profectus, res contra Persas nobiles gessit: ipsos proelio fudit: Cochen et Ctesiphontem, urbes nobilissimas, cepit: [P. C. N. 284.] et cum castra supra Tigridem haberet, ictu divini fulminis periit. NUMERIANUS quoque, filius eius, quem secum ad Persas duxerat, adolescens egregiae indolis, cum oculorum dolore correptus in lecticula veheretur, impulsore Apro, qui socer eius erat, per insidias occisus est; [P. C. N. 284.] et cum dolo occultaretur ipsius mors, quousque Aper invadere posset imperium, foetore cadaveris prodita est. Milites enim, qui eum sequebantur, foetore commoti, diductis lecticulae palliis, post aliquot dies mortem eius notam habere potuerunt.

CAP. XIX. Interea CARINUS, quem Caesarem ad Parthos proficiscens Carus in Illyrico, Gallia, Italia reliquerat, omnibus se sceleribus inquinavit: plurimos innoxios, fictis criminibus, occidit: matrimonia nobilia corrupit; condiscipulis quoque, qui eum in auditorio

vel levi fatigatione taxaverant, perniciosus fuit. Ob quae omnibus hominibus invisus, non multo post poenas dedit. (XIII.) Nam de Perside victor exercitus rediens, cum Carum Augustum fulmine, Numerianum Caesarem insidiis perdidisset, DIOCLETIANUM imperatorem creavit, Dalmatia oriundum, virum obscurissime natum, adeo ut a plerisque scribae filius, a nonnullis Anulini senatoris libertinus fuisse credatur.

CAP. XX. Is prima militum concione iuravit, Numerianum nullo suo dolo interfectum, et cum iuxta eum Aper, qui Numeriano insidias fecerat, constitisset, in conspectu exercitus manu Diocletiani percussus est. Postea Carinum, omnium odio et detestatione viventem, apud Margum ingenti proelio vicit, [P. C. N. 285.] proditum ab exercitu suo, quem fortiorem habebat; certe desertum, inter Viminacium atque Aureum montem. Ita rerum Romanarum potitus, cum tumultum rusticani in Gallia concitassent, et factioni suae Bacaudarum nomen imponerent, duces autem haberent Amandum et Aelianum, ad subigendos eos Maximianum Herculium Caesarem misit, [P. C. N. 286.] qui levibus proeliis agrestes domuit, et pacem Galliae reformavit.

CAP. XXI. Per haec tempora etiam Carausius, qui vilissime natus, strenuae militiae ordine famam egregiam fuerat consecutus, cum apud Bononiam per tractum Belgicae et Armoricae pacandum mare accepisset, quod Franci et Saxones infestabant, multis barbaris saepe captis, nec praeda integra aut provincialibus reddita, aut imperatoribus missa, cum suspicio esse coepisset, consulto ab eo admitti barbaros, ut transeuntes cum praeda exciperet, atque hac se occasione ditaret; a Maximiano iussus occidi, purpuram sumsit, et Britannias occupavit. [P. C. N. 286.]

Cap. XXII. (XIV.) Ita cum per omnem orbem terrarum res turbatae essent, Carausius in Britanniis rebellaret, Achilleus in Aegypto, Africam Quinquegentiani infestarent, Narseus Orienti bellum inferret, Diocletianus Maximianum Herculium ex Caesare fecit Augustum, [p. c. n. 286.] Constantium et Maximianum Caesares: quorum Constantius per filiam nepos Claudii traditur: Maximianus Galerius in Dacia haud longe a Sardica natus. Atque ut eos etiam affinitate coniungeret, Constantius privignam Herculii Theodoram accepit, ex qua postea sex liberos, Constantini fratres, habuit: Galerius filiam Diocletiani Valeriam: ambo uxores, quas habuerant, repudiare compulsi. Cum Carausio tamen, cum bella frustra tentata essent contra virum rei militaris peritissimum, ad postremum pax convenit. [p. c. n. 289.] Eum post septennium [p. c. n. 293.] Allectus, socius eius, occidit, atque ipse post eum Britannias triennio tenuit: qui ductu Asclepiodoti, praefecti praetorio, est oppressus. [p. c. n. 296.] Ita Britanniae decimo anno receptae.

Cap. XXIII. (XV.) Per idem tempus a Constantino Caesare in Gallia pugnatum est circa Lingonas. [p. c. n. 296.] Die una adversam et secundam fortunam expertus est. Nam cum, repente barbaris ingruentibus, intra civitatem esset coactus, tam praecipiti necessitate, ut clausis portis in murum funibus tolleretur; vix quinque horis mediis, adventante exercitu, sexaginta fere millia Alamannorum cecidit. Maximianus quoque Augustus bellum in Africa profligavit, domitis Quinquegentianis, et ad pacem redactis. [p. c. n. 297.] Diocletianus obsessum Alexandriae Achilleum octavo fere mense superavit, eumque interfecit. Victoria acerbe usus est; totam Aegyptum gravibus proscriptionibus

caedibusque foedavit. Ea tamen occasione ordinavit provide multa et disposuit; quae ad nostram aetatem manent.

Cap. XXIV. Galerius Maximianus primo adversus Narseum minime secundum proelium habuit, inter Callinicum Carrasque congressus, cum inconsulte magis, quam ignave dimicasset. Admodum enim parva manu cum copiosissimo hoste commisit. Pulsus igitur et ad Diocletianum profectus, cum ei in itinere occurrisset, tanta insolentia a Diocletiano fertur exceptus, ut per aliquot passuum millia purpuratus tradatur ad vehiculum cucurrisse.

Cap. XXV. Mox tamen per Illyricum Moesiamque contractis copiis, rursus cum Narseo, Hormisdae et Saporis avo, in Armenia maiori pugnavit successu ingenti, nec minore consilio, simulque fortitudine: quippe qui etiam speculatoris munus cum altero ac tertio equite susceperit. [P. C. N. 297.] Pulso Narseo castra eius diripuit; uxores, sorores, liberos cepit; infinitam extrinsecus Persarum nobilitatem, gazam Persicam copiosissimam: ipsum in ultimas regni solitudines egit, quare ad Diocletianum, in Mesopotamia cum praesidiis tunc morantem, ovans regressus, ingenti honore susceptus est. [P. C. N. 299.] Varia deinceps et simul et viritim bella gesserunt, Carpis et Basternis subactis, Sarmatis victis: quarum nationum ingentes captivorum copias in Romanis finibus locaverunt.

Cap. XXVI. (XVI.) Diocletianus moratus callide fuit, sagax praeterea, et admodum subtilis ingenio, et qui severitatem suam aliena invidia vellet explere. Diligentissimus tamen et sollertissimus princeps; et qui imperio Romano primus regiae consuetudinis formam magis, quam Romanae libertatis, invexit: adora-

rique se iussit, cum ante eum cuncti salutarentur: ornamenta gemmarum vestibus calceamentisque indidit. Nam prius imperii insigne in chlamyde purpurea tantum erat; reliqua communia.

CAP. XXVII. Herculius autem, propalam ferus et incivilis ingenii, asperitatem suam etiam vultus horrore significans. Hic naturae suae indulgens, Diocletiano in omnibus, etiam severioribus consiliis, obsecutus est. Cum tamen ingravescente aevo parum se idoneum Diocletianus moderando imperio esse sentiret, auctor Herculio fuit, ut in privatam vitam concederent, et stationem tuendae reipublicae viridioribus iunioribusque mandarent. [P. C. N. 304.] Cui aegre collega obtemperavit. Tamen uterque una die privato habitu imperii insigne mutavit; Nicomediae Diocletianus, Herculius Mediolani; post triumphum inclutum, quem Romae ex numerosis gentibus egerant, pompa ferculorum illustri, qua Narsei coniuges sororesque et liberi ante currum ducti sunt. Concesserunt tunc Salonas unus, alter in Lucaniam.

CAP. XXVIII. Diocletianus privatus in villa, quae haud procul a Salonis est, praeclaro otio senuit; inusitata virtute usus, ut solus omnium, post conditum Romanum imperium, ex tanto fastigio sponte ad privatae vitae statum civilitatemque remearet. Contigit igitur ei, quod nulli post natos homines, ut, cum privatus obisset, inter divos tamen referretur.

LIBER DECIMUS.

Arg. Cap. 1. Imperii divisio inter Constantium et Galerium, assumtis duobus Caesaribus Maximino et Severo. 2. Constantinus in Britannia creatur imperator, Romae Maxentius, filius Herculii, qui inde ad spem resumendi imperii erigitur. Severus, contra Maxentium missus, a suis desertus interficitur. 3. Herculii, post irritos conatus contra Maxentium et Constantinum, interitus. Eius mores incommodi et asperi memorantur. 4. Licinius a Galerio, qui paullo post moritur, fit imperator. Hinc quatuor imperatores exsistunt, Constantinus, Maxentius, Licinius et Maximinus. Maxentius per Constantinum opprimitur. Maximinus, adversus Licinium novas res moliens, exitium morte praevertit. 5. 6. Licinius, a Constantino victus, perit, et summa rerum ad unum Constantinum devolvitur, qui, novo adhuc more, tres Caesares creat. 7. 8. Constantini studia et mores insolentia rerum secundarum in peius mutati; ipse bellum adversus Parthos moliens moritur. 9 — 13. Succedunt tres eius filii, Constantinus, Constans et Constantius cum Dalmatio, fratris filio; e quibus, cum ceteri interfecti essent, remanet Constantius, qui male pugnat contra Persas, Vetranionem opprimit et Maxentium, cuius duces antea Nepotianum, Romae imperatorem factum, interficiunt, Gallumque, quem idem Caesarem fecerat, post occidit. Silvanus novas res in Gallia moliens exstinguitur. 14. Constantius solus superstes Iulianum Caesarem facit, qui, contra Gallos et Alamannos missus, egregie res gerit. 15. Iulianus a militibus Augustus renuntiatur, quo audito Constantius, cum, omisso Persico bello, contra eum contendisset, in itinere obit. Mores placidi, ad severitatem

tamen propensiores. 16. Iuliani contra Persas bellum in eoque obitus. Eius laudes et in Christianos odium. 17. Iovianus a Persis semel iterumque victus ignominiosam pacem facit. Constantinopolin revertens subita morte opprimitur, cuius variae referuntur causae. Maioris operis de successorum rebus gestis promissio in fine annectitur.

CAP. I. His igitur abeuntibus ab administratione reipublicae, CONSTANTIUS et GALERIUS Augusti creati sunt: [P. C. N. 305.] divisusque inter eos ita Romanus orbis, ut Galliam, Italiam, Africam Constantius; Illyricum, Asiam, Orientem Galerius obtineret, sumtis duobus Caesaribus. Constantius tamen, contentus dignitate Augusti, Italiae atque Africae administrandae solicitudinem recusavit: vir egregius et praestantissimae civilitatis, divitiis provincialium ac privatorum studens, fisci commoda non admodum affectans, dicensque, *melius publicas opes a privatis haberi, quam intra unum claustrum reservari;* adeo autem cultus modici, ut feriatis diebus, si cum amicis numerosioribus esset epulandum, privatorum ei argento, ostiatim petito, triclinia sternerentur. Hic non modo amabilis, sed etiam venerabilis Gallis fuit; praecipue quod Diocletiani suspectam prudentiam, et Maximiani sanguinariam temeritatem imperio eius evaserant. [P. C. N. 306.] Obiit in Britannia Eboraci, principatus anno tertio decimo, atque inter divos relatus est.

CAP. II. Galerius, vir et probe moratus, et egregius in re militari, cum Italiam quoque, sinente Constantio, administrationi suae accessisse sentiret, Caesares duos creavit, [P. C. N. 305.] MAXIMINUM, quem Orienti praefecit, et SEVERUM, cui Italiam dedit: ipse in Illyrico commoratus est. Verum, Constantio mortuo, CON-

STANTINUS, ex obscuriori matrimonio eius filius, in Britannia creatus est imperator, [P. C. N. 306.] et in locum patris exoptatissimus moderator accessit. Romae interea praetoriani, excitato tumultu, MAXENTIUM, Herculii filium, qui haud procul ab urbe in villa publica morabatur, Augustum nuncupaverunt. [P. C. N. 306.] Quo nuntio Maximianus Herculius ad spem arrectus resumendi fastigii, quod invitus amiserat, Romam advolavit e Lucania, quam sedem privatus elegerat, in agris amoenissimis consenescens; Diocletianumque etiam per literas adhortatus est, ut depositam resumeret potestatem; quas ille irritas habuit. Sed adversum motum praetorianorum atque Maxentii Severus Caesar, Romam missus a Galerio, cum exercitu venit; obsidensque urbem, militum suorum scelere desertus est.

CAP. III. Auctae Maxentio opes, confirmatumque imperium. Severus fugiens Ravennae interfectus est. [P. C. N. 307.] Herculius tamen Maximianus, post haec in concione exercitus filium Maxentium nudare conatus, seditionem et convicia militum tulit. Inde ad Gallias profectus est, dolo composito, tanquam a filio esset expulsus, ut Constantino genero iungeretur; moliens tamen Constantinum, reperta occasione, interficere, qui in Galliis et militum et provincialium ingenti iam favore regnabat, caesis Francis atque Alamannis, captisque eorum regibus, quos etiam bestiis, cum magnificum spectaculum muneris parasset, obiecit. Detectis igitur insidiis per Faustam filiam, quae dolum viro nuntiaverat, profugit Herculius, Massiliaeque oppressus (ex ea etenim navigare ad filium praeparabat) poenas dedit iustissimo exitu; [P. C. N. 310.] vir ad omnem asperitatem saevitiamque proclivus, infidus, incommodus, civilitatis penitus expers.

Cap. IV. (III.) Per hoc tempus a Galerio Licinius imperator est factus, [p. c. n. 311.] Dacia oriundus, notus ei antiqua consuetudine, et in bello, quod adversus Narseum gesserat, strenuis laboribus et officiis acceptus. mors Galerii confestim secuta est. Itaque respublica tunc a novis quatuor imperatoribus tenebatur, Constantino et Maxentio, filiis Augustorum, Licinio et Maximino, novis hominibus. Quinto tamen Constantinus imperii sui anno bellum adversum Maxentium civile commovit; [p. c. n. 312.] copias eius multis proeliis fudit; ipsum postremo Romae adversum nobiles omnibus exitiis saevientem, apud pontem Mulvium vicit, Italiaque est potitus. [p. c. n. 312.] Non multo deinceps in Oriente quoque adversus Licinium Maximinus res novas molitus, vicinum exitium fortuita apud Tarsum morte praevenit.

Cap. V. (IV.) Constantinus tamen, vir ingens, et omnia efficere nitens, quae animo praeparasset, simul principatum totius orbis affectans, Licinio bellum intulit, quamvis necessitudo et affinitas cum eo esset: nam soror Constantia nupta Licinio erat; ac primo eum in Pannonia secunda, ingenti apparatu bellum apud Cibalas instruentem, repentinus oppressit, [p. c. n. 314.] omnique Dardania, Moesia, Macedonia potitus, numerosas provincias occupavit.

Cap. VI. Varia deinceps inter eos bella, et pax reconciliata ruptaque est. Postremo Licinius navali et terrestri proelio victus, apud Nicomediam se dedidit, et contra religionem sacramenti Thessaloniae privatus occisus est. [p. c. n. 324.] Eo tempore res Romana sub uno Augusto et tribus Caesaribus, (quod nunquam alias,) fuit, cum liberi Constantini Galliae, Orienti Italiaeque praeessent. [p. c. n. 325.] Verum insolentia rerum se-

cundarum aliquantum Constantinum ex illa favorabili animi docilitate mutavit. Primum necessitudines persecutus, [P. C. N. 326.] filium suum, egregium virum, et sororis filium, commodae indolis iuvenem, interfecit: mox uxorem; post numerosos amicos.

Cap. VII. Vir primo imperii tempore optimis principibus, ultimo mediis comparandus. Innumerae in eo animi corporisque virtutes claruerunt. Militaris gloriae appetentissimus, fortuna in bellis prospera fuit, verum ita, ut non superaret industria. Nam etiam Gothos, post civile bellum, varie profligavit, pace ad postremum data; [P. C. N. 332.] ingentemque apud barbaras gentes memoriae gratiam collocavit. Civilibus artibus et studiis liberalibus deditus; affectator iusti amoris, quem omni sibi et liberalitate et docilitate quaesivit; sicut in nonnullos amicos dubius, ita in reliquos egregius; nihil occasionum praetermittens, quo opulentiores eos clarioresque praestaret.

Cap. VIII. Multas leges rogavit, quasdam ex bono et aequo, plerasque superfluas, nonnullas severas. Primusque urbem nominis sui ad tantum fastigium evehere molitus est, ut Romae aemulam faceret. [P. C. N. 330.] Bellum adversus Parthos moliens, qui iam Mesopotamiam fatigabant, uno et trigesimo anno imperii, aetatis sexto et sexagesimo, Nicomediae in villa publica obiit. [P. C. N. 337.] Denuntiata mors eius etiam per crinitam stellam, quae inusitatae magnitudinis aliquamdiu fulsit: eam Graeci *κομήτην* vocant: atque inter divos meruit referri.

Cap. IX. (V.) Successores filios tres reliquit, atque unum fratris filium: verum Dalmatius Caesar prosperrima indole, neque patruo absimilis, haud multo post oppressus est factione militari, [P. C. N. 338.] et

Constantio, patruele suo, sinente potius, quam iubente. CONSTANTINUM porro, fratri bellum inferentem, et apud Aquileiam inconsultius proelium aggressum, Constantis duces interemerunt. Ita respublica ad duos Augustos redacta. [P. C. N. 340.] CONSTANTIS imperium strenuum aliquamdiu et iustum fuit; mox cum et valetudine improspera et amicis pravioribus uteretur, ad gravia vitia conversus, cum intolerabilis provincialibus, militibus iniucundus esset, factione Magnentii occisus est. [P. C. N. 350.] Obiit haud longe ab Hispaniis in castro, cui Helenae nomen est, anno imperii decimo septimo, aetatis trigesimo: rebus tamen plurimis strenue in militia gestis, exercituique per omne vitae tempus sine gravi crudelitate terribilis.

CAP. X. (VI.) Diversa CONSTANTII fortuna fuit. A Persis enim multa et gravia perpessus, saepe captis oppidis, obsessis urbibus, caesis exercitibus; nullumque ei contra Saporem prosperum proelium fuit; nisi quod apud Singaram haud dubiam victoriam ferocia militum amisit, [P. C. N. 348.] qui pugnam seditiose et stolide, contra rationem belli, die iam praecipiti, poposcerunt. Post Constantis necem, Magnentio Italiam, Africam, Gallias, obtinente, etiam Illyricum res novas habuit, [P. C. N. 350.] VETRANIONE ad imperium consensu militum electo; quem grandaevum iam, et cunctis amabilem diuturnitate et felicitate militiae, ad tuendum Illyricum, principem creaverunt; virum probum et morum veterum, ac iucundae civilitatis, sed omnium liberalium artium expertem adeo, ut ne elementa quidem prima literarum, nisi grandaevus et iam imperator, acceperit.

CAP. XI. Sed a Constantio, qui ad ultionem fraternae necis bellum civile commoverat, abrogatum est

Vetranioni imperium; qui novo inusitatoque more, consensu militum, deponere insigne compulsus est. [P. C. N. 350.] Romae quoque tumultus fuit, Nepotiano, Constantini sororis filio, per gladiatoriam manum imperium invadente; qui saevis exordiis dignum exitum nactus est. Vigesimo enim atque octavo die a Magnentianis ducibus oppressus, poenas dedit; caputque eius pilo per urbem circumlatum est; gravissimaeque proscriptiones et nobilium caedes fuerunt.

CAP. XII. Non multo post Magnentius apud Mursam profligatus acie est, ac paene captus. [P. C. N. 351.] Ingentes Romani imperii vires ea dimicatione consumtae sunt, ad quaelibet bella externa idoneae, quae multum triumphorum possent securitatisque conferre. Orienti mox a Constantino Caesar est datus, patrui filius GALLUS: [P. C. N. 351.] Magnentiusque, diversis proeliis victus, vim vitae suae apud Lugdunum attulit, imperii anno tertio, mense septimo: [P. C. N. 353.] frater quoque eius Senonis, quem ad tuendas Gallias Caesarem miserat.

CAP. XIII. Per haec tempora etiam a Constantio, multis incivilibus gestis, Gallus Caesar occisus est: [P. C. N. 354.] vir natura ferus, et ad tyrannidem pronior, si suo iure imperare licuisset. Silvanus quoque, in Gallia res novas molitus, ante diem trigesimum exstinctus est, [P. C. N. 355.] solusque imperio Romano eo tempore Constantius princeps et Augustus fuit.

CAP. XIV. Mox IULIANUM Caesarem ad Gallias misit, [P. C. N. 355.] patruelem suum, Galli fratrem, tradita ei in matrimonium sorore, cum multa oppida barbari expugnassent, alia obsiderent, ubique foeda vastitas esset, Romanumque imperium non dubia iam calamitate nutaret: a quo modicis copiis apud Argentoratum,

Galliae urbem, ingentes Alamannorum copiae exstinctae sunt, rex nobilissimus captus, Galliae restitutae. [P. C. N. 357.] Multa postea per eundem Iulianum egregie adversum barbaros gesta sunt; summotique ultra Rhenum Germani, et finibus suis Romanum imperium restitutum.

CAP. XV. Neque multo post, cum Germaniciani exercitus a Galliarum praesidio tollerentur, consensu militum Iulianus factus Augustus est, [P. C. N. 360] interiectoque anno, ad Illyricum obtinendum profectus, Constantio Parthicis bellis occupato; qui, rebus cognitis, ad bellum civile conversus, in itinere obiit inter Ciliciam Cappadociamque, [P. C. N. 361.] anno imperii octavo et trigesimo, aetatis quinto et quadragesimo, meruitque inter divos referri: vir egregiae tranquillitatis, placidus, nimis amicis et familiaribus credens; mox etiam uxoribus deditior; qui tamen primis imperii annis ingenti se modestia gesserit; familiarium etiam locupletator; neque inhonoros sinens, quorum laboriosa expertus fuisset officia: ad severitatem tamen propensior, si suspicio imperii moveretur; mitis alias, et cuius in civilibus magis, quam in externis bellis, sit laudanda fortuna.

CAP. XVI. (VIII.) Hinc IULIANUS rerum potitus est, ingentique apparatu Parthis intulit bellum, cui expeditioni ego quoque interfui. [P. C. N. 363.] Aliquot oppida et castella Persarum in deditionem accepit, vel vi expugnavit; Assyriamque populatus, castra apud Ctesiphontem stativa aliquamdiu habuit, remeansque victor, dum se inconsultius proeliis inserit, hostili manu interfectus est, VI Kalend. Iulias, imperii anno septimo, [P. C. N. 363.] aetatis altero et trigesimo; atque inter divos relatus est. Vir egregius et rempublicam insigni-

ter moderaturus, si per fata licuisset: liberalibus disciplinis apprime eruditus: Graecis doctior, atque adeo, ut Latina eruditio nequaquam cum Graeca scientia conveniret: facundia ingenti et promta, memoriae tenacissimae: in quibusdam philosopho propior: in amicos liberalis, sed minus diligens, quam tantum principem decuit; fuerunt enim nonnulli, qui vulnera gloriae eius inferrent. In provinciales iustissimus, et tributorum, quatenus fieri posset, repressor: civilis in cunctos: mediocrem habens aerarii curam: gloriae avidus ac per eam animi plerumque immodici: religionis Christianae insectator, perinde tamen, ut cruore abstineret. Marco Antonino non absimilis, quem etiam aemulari studebat.

Cap. XVII. (IX.) Post hunc Iovianus, qui tunc domesticus militabat, ad obtinendum imperium consensu exercitus lectus est: commendatione patris, quam sua, militibus notior. Qui, iam turbatis rebus, exercitu quoque inopia laborante, uno a Persis atque altero proelio victus pacem cum Sapore, necessariam quidem, sed ignobilem fecit: multatus finibus, ac nonnulla imperii Romani parte tradita; quod ante eum annis mille centum et duobus de viginti fere, ex quo Romanum imperium conditum erat, nunquam accidit. Quin etiam legiones nostrae ita et apud Caudium per Pontium Telesinum, et in Hispania apud Numantiam, et in Numidia sub iugum missae sunt, ut nihil tamen finium traderetur. Ea pacis conditio non penitus reprehendenda foret, si foederis necessitatem, cum integrum fuit, mutare voluisset, sicut a Romanis, omnibus his bellis, quae commemoravi, factum est. Nam et Samnitibus, et Numantinis, et Numidis confestim bella illata sunt, neque pax rata fuit. Sed dum aemulum imperii veretur, intra orientem residens, gloriae parum consuluit.

Itaque iter ingressus atque Illyricum petens, in Galatiae finibus repentina morte obiit: [P. C. N. 364.] vir alias neque iners, neque imprudens.

CAP. XVIII. Multi exanimatum opinantur nimia cruditate; inter coenandum enim epulis indulserat: alii odore cubiculi, quod ex recenti tectorio calcis grave quiescentibus erat: quidam nimietate prunarum, quas gravi frigore adoleri multas iusserat. Decessit imperii mense septimo, quarto decimo Kalend. Martias; [P. C. N. 364.] aetatis, ut qui plurimum ac minimum tradunt, tertio et trigesimo anno, ac benignitate principum, qui ei successerunt, inter divos relatus est. Nam et civilitati propior, et natura admodum liberalis fuit. (X.) Is status erat Romanae rei, Ioviano eodem et Varroniano Coss. anno urbis conditae millesimo centesimo et nono decimo. Quia autem ad inclitos principes venerandosque perventum est, interim operi modum dabimus. Nam reliqua stilo maiore dicenda sunt; quae nunc non tam praetermittimus, quam ad maiorem scribendi diligentiam reservamus.